

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK ELLİ YILINDA: KÖY VE KÖYLÜ, GÖÇ VE GECEKONDULAŞMA SORUNU*

Mustafa SALEP**

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren toplumsal yapı içerisinde köylülerin sorunları devlet yöneticileri tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Nüfusun savaşlar, toprak kayıpları ve salgın hastalıklar nedeniyle azalması, yeni kurulmuş olan devletin nüfus politikalarını doğrudan etkilemiştir. Bir taraftan nüfusun artırılması çalışmaları sürdürülmüş, diğer taraftan büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan toplumun sorunları üzerine politikalar geliştirilmiştir. Köylerde yaşayan ve tarımla uğraşan ailelerin ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturması, köy ve köylü sorunlarının devlet yöneticilerinin ve aydınların gündeminde olmasını sağlamıştır. Köylerden şehirlere vatandaşların sorunlarına ağırlık verilmiş, iktisadi gelişmenin gerçekleştirilmesi amacıyla programlar hazırlanmış ve bu konuda çeşitli kongreler düzenlenmiştir. Tarımda modern usullerin uygulanması yanında sanayinin de geliştirilerek sektörler arasında denge oluşturulmak istenmiştir.

Cumhuriyet'in ilk elli yılında köy ve köylü merkezli gelişmeler, çalışmada değerlendirilmiştir. Toprağı olmayan, yahut yeteri kadar toprağı bulunmayan köylülerin toprak talepleri ve hükümetlerin toprak reformu çalışmaları, nüfus artış hızının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yükselmesi, kırsalda ekilebilir tarım arazisi gelirlerinin aileleri geçindiremeye yetmemesi, mirasla toprakların parçalanması, şehirlerde sanayi kuruluşlarının yeni iş arayışlarında ilgi odağı haline gelmesi, köylerden şehirlere göç ve göçün doğurduğu gecekondulaşma sorunu çalışma içinde analiz edilmiştir. Bu süreçte köylülerin hükümet politikalarını benimsemesi konusunda yapılan çalışmalar ve çok partili siyasi hayatın fiilen başlaması, köylerin ve köylülerin sorunlarının yöneticiler tarafından değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. Diğer taraftan, köylerin ve köylülerin Cumhuriyet'in ilk elli yılındaki sorunları ve sorunlara yönelik çözüm arayışları, sonraki yıllarda devlet politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Köylerden şehirlere göçün sonucu oluşan

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, (e-posta: mustafasalep@kayseri.edu.tr), (ORCID: 0000-0001-6560-7629).

gecekondu isse büyük şehirlerde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu çalışma ile köylerden şehirlere göçün sebeplerinin ve sonuçlarının, nüfus hareketliliği ile oluşabilecek olası sorunların tarihi arka planının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın hazırlanması sürecinde arşiv belgelerinden, meclis tutanaklarından, gazetelerden ve tetkik çalışmalardan istifade edilmiştir. Nihayet, nüfus artışının ve istihdam olanaklarının hem bireysel hem de toplumsal kararları doğrudan etkilediği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy, Köylü, Nüfus, Köyden Şehire Göç, Gecekondu.

IN THE FIRST FIFTY YEARS OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE: THE ISSUE OF VILLAGES AND VILLAGERS, MIGRATION AND INFORMAL SETTLEMENTS

Abstract

Since the establishment of the Republic of Türkiye, the issues of peasants have frequently been addressed by state authorities within the social structure. The decline in population due to wars, territorial losses, and epidemics directly impacted the population policies of the newly established state. On the one hand, efforts were made to increase the population, while on the other hand, policies were developed to address the problems of the society, the majority of which lived in rural areas. The fact that families living in villages and engaged in agriculture constituted the majority of the country's population ensured that rural and peasant issues remained on the agenda of both state authorities and intellectuals. While citizens' issues were emphasized in urban areas, programs were prepared to achieve economic development, and various congresses were organized on this matter. In addition to the implementation of modern agricultural methods, there was also an effort to develop industry, aiming to create a balance between sectors.

In the first fifty years of the Republic, developments centered around villages and peasants have been analyzed in this study. The land demands of peasants who did not own land or did not have enough land, as well as government land reform efforts, the rise in population growth after World War II, the insufficient income from arable agricultural land to support rural families, the fragmentation of land through inheritance, the growing interest of industrial establishments in urban areas in search of new workers, migration from villages to cities, and the resulting problem of squatter settlements are all examined in the study. The works related to the adoption of government policies by peasants and the practical start of multi-party political life have contributed to the evaluation of the problems of villages and peasants by policymakers. On the other hand, the problems faced by villages and peasants in the first fifty years of the Republic, as well as the search for solutions to these problems, have played a role in shaping state policies in the following years. The squatter settlements resulting from rural-to-urban migration marked the beginning of a new era in large cities. This study aims to analyze the

historical background of the reasons and consequences of migration from villages to cities, the potential problems arising from population mobility, and the effects of these movements. During the preparation of the study, archival documents, parliamentary records, newspapers, and research studies were utilized. Ultimately, it has been understood that population growth and employment opportunities directly affect both individual and societal decisions.

Keywords: *Village, Villager, Population, Rural to Urban Migration, Shanty.*

Giriş

Cumhuriyet Dönemi gelişmelerine geçmeden Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki bir kısım gelişmeleri kısaca belirtmek, konuya giriş açısından yararlı olacaktır. Batılı devletler karşısında Osmanlı Devleti'nin gerilemesi, devlet yöneticilerinin ve aydınların üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur. Batının askerî ve teknik alanlardaki başarısı, Osmanlı tarihinde yeni bir süreci başlatmıştır. Özellikle Sanayi İnkılabı neticesinde ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel ilişkiler toplumlarda köklü değişikliklere neden olmuştur. Sanayileşme ile geleneksel üretim süreçleri değiştiği gibi seri üretim yapan büyük fabrikaların kurulması ise toplumsal davranışları ve alışkanlıkları etkilemiştir. Sanayi kuruluşlarının belirli bölgelerde toplanması, bu sektörde çalışacak işçilerin fabrikaların yakınlarında oturmalarını gerekli hale getirmiştir. Sanayi alanlarında çalışma, diğer taraftan işçilerin sosyal ve ekonomik haklarını koruma bilincini geliştirmiştir. Osmanlı Devleti açısından konuya bakıldığında, sanayide çalışanlar arasında özellikle büyük kentlerde çeşitli örgütlenmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda 1871'de Amelepervar Cemiyeti kurulmuş ve bir yıl sonra da ücretlerini alamayan Kasımpaşa Tersanelerindeki işçilerin greve gitmiş olmaları, sektörel durumun çalışanlar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.¹ Ameleler tarafından kurulmuş olan çeşitli cemiyetler zamanla fırkalara dönüşmeye başlamıştır. Bu kapsamda imalat-ı harbiye umum fabrikası işçileri, demiryolu işçileri, fes ve mensucat fabrikası işçileri, deniz işçileri, bazı gazeteciler ve müesseselerde çalışan işçiler Osmanlı Amele Fırkasını; tramvay işçileri ise dok işçileri ile birlikte Türkiye Sosyalist Fırkasını kurmuşlardır.² Sanayi kuruluşları ve işçiler arasındaki ilişkiler Osmanlı'dan Cumhuriyet'e benzer gelişmelerle devam etmiştir.

1 Erdoğan Örtülü ve Erdoğan Erentöz, *Türk Sendikacılık Tarihi*, (Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayi, 1968), 216-217.

2 Örtülü ve Erentöz, *Türk Sendikacılık Tarihi*, 228.

Milli Mücadele'nin son aşaması olarak değerlendirilebilecek olan Lozan'daki barış görüşmelerine 4 Şubat 1923'te ara verilmiştir. Bu sırada, Türkiye'nin ekonomi politikasını ve sorunlarını görüşmek amacıyla, 1135 delege ile İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat 1923'te toplanmış ve 4 Mart'a kadar toplantılar devam etmiştir.³ Ziraat, sanayi, ticaret ve işçi⁴ temsilcilerinin katılmış olduğu İzmir İktisat Kongresinde “*Misak-ı İktisadî*” esasları belirlenmiştir. Türkiye'nin tahribat değil imar edileceği, tüketilen eşyaların imkânlar dâhilinde üretileceği; zamanda, servette ve ithalatta israftan kaçınılacağı, millî istihsali sağlamak için gece gündüz demeden çalışılacağı, azalan nüfusun artırılacağı ve sıhhat koşullarının iyileştirileceği belirtilmiştir.⁵ Tarımdan sanayiye millî bir politikanın uygulanması ve Türkiye'nin iktisadi bağımsızlığına ağırlık verilmesi gerektiği konusu üzerinde durulmuştur. Kongre sonrasında tarımda dolaylı yollarla gerçekleştirilmek istenen ıslahat, sanayide yerli sanayinin teşvik edilmesi, yurt içinde sermaye birikimi yoluyla bir sanayi kalkınmasının gerçekleştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Birikmiş bir sermayenin olmaması, üretimin artırılması ve millî tasarrufun gerçekleştirilmesi ile sanayileşme sürecinin devam ettirilmesi amaçlanmıştır.⁶ Cumhuriyet döneminde tarımdan sanayiye sektörlerin gelişimine yönelik planlamalar yapılmaya devam etmiştir. Bu planlamalar, kırsal kesimde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin ekonomik, ticari ve sosyal faaliyetlerini etkilemiştir. Diğer taraftan istihdamla ilgili gelişmeler, köylerde veya şehirlerde yaşayan insanların kararlarında doğrudan etkili olmuş, bu da devlet kurumlarının koşullara göre politika belirlemesine aracılık etmiştir.

1. Cumhuriyet Döneminde Köy ve Köylü Sorunlarına Yönelik İlk Yaklaşımlar

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren köylere ve köylülere ait sorunlar, yöneticilerin ve aydınların üzerinde önemle durdukları konular arasında yer almıştır. Köye ve köylüye bakış zamana ve değerlendirene göre değişiklik gösterse de köy ve köylü sorunları Cumhuriyet tarihi boyunca önemini korumuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yöneticiler açısından halkçılık kavramının köy ve köylülük meselelerini içinde barındıracak şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷ Cumhuriyet'in kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk de çeşitli vesilelerle yapmış olduğu konuşmalarda köy ve köylüler

3 Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, 5.bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2023), 12.

4 İzmir İktisat Kongresinde amele kelimesi yerine işçi kelimesi kullanılmaya başlanmış, 1 Mayıs'ın işçi bayramı olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Örtülü ve Erentöz, *Türk Sendikacılık Tarihi*, 229.

5 İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, 19-20.

6 Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç ve Yazılar)*, (Ankara: Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No: 15, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Mayıs 1963), I.

7 Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta (Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem)*, 5.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 12.

ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. 1931 yılında yapmış olduğu bir konuşmada milletin esas unsurunun köylüler, çiftçiler ve çobanlar olduğunu, bunların güvene layık bir sınıf oluşturduğunu vurgulamıştır.⁸

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki yıllarda köyle ilgili sorunlara ağırlık verilmesinde, topraksız köylü sayısının artması neticesinde köylerden şehirlere göçen köylülerin şehirlerde işçi sınıfını oluşturarak siyasal rejimde istikrarsızlığa yol açacağına dair endişelerin önemli oranda etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Köylülerle ilgili sorunları köyde çözme eğilimi devlet yöneticilerinin konuşmalarında da görülebilmektedir. Bu çerçevede 1929 yılı Kasım ayında Meclis'te bir konuşma yapan Başvekil İsmet Paşa, kendi mülkleri olmayan toprakları işleyen köylülerin toprak sahibi yapılmaya çalışıldığını, böylece topraksız köylülere kendi topraklarında çalışma imkânının hazırlanacağını belirtmiştir. İsmet Paşa şunları söylemiştir: "... Bizim halkımızın %70'i çiftçidir. Takip ettiğimiz himaye siyaseti %70 çiftçiyi kuvvetlendirecek, bununla alakadar olan %20'den fazla sair müstahsilleri sarsmayacak bir yoldur..."¹⁰ Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun ağırlığını oluşturan köylere ve köylülere yönelik politikalarda sorunları yerinde çözme eğiliminin öncelikli olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Devlet politikalarının ve inkılapların kırsal kesimde yaşayanlara anlatılması ve benimsetilmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemsenen diğer bir konu olmuştur. Başlangıçta hükûmetle uyumlu politikalar yürüten Türk Ocaklarının yarı bağımsız faaliyetler gerçekleştirmesi ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi devleti yöneten seçkinleri hükûmete bağlı ve devlet denetiminde yeni bir kurumun oluşturulmasına yöneltmiş, nihayet 1931'de alınan kararla 1932 yılında halkevlerinin kurulması sağlanmıştır.¹¹ Halkçılık şuurunun kurulmuş olan halkevlerinin faaliyetleri ile memlekete yayıldığını belirten Nusret Kemal, yüzde doksanı medeniyetten uzak on dört, belki on yedi milyon vatandaşın ve kırk bir bin köyün mevcut olduğunu, köylü vatandaşları aydınlatacak nitelikte yeterli insanın olmadığını, ancak ülküsü olan ateşli gençlerin birçok şey yapabileceğini belirtmiştir.¹² Nihayet, en ücra yerlere kadar yayılan halkevleri ve halk odaları ile köylüler ve merkezi idare arasında güçlü bir bağın kurulması amaçlanmıştır.

Köylerin ve köylülerin durumları hakkında Nusret Kemal şunları söylemiştir: "800.000 kilometre murabbına yakın bir sahaya serpili 40.000 köy, 37.000'inde ne mektep var, ne posta, ne de dükkan. Bu kırk bin köyde 11 milyon insan oturuyor. Ancak yüzde ikisinin okuma ve yazması

8 Genelkurmay Başkanlığı, *Atatürkçülük (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri)*, Cilt 1, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 96-97.

9 Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, 15.

10 Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri*, 4.

11 Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, 56-57.

12 Nusret Kemal, "Halkçılık", *Ülkü Halkevi Mecmuası* 1, 3 (Nisan 1933): 190.

var. Konuşmak ve düşünmek için en zekisinin kullandığı kelime sayısı belki beş yüzü bulmuyor. Yalnız askerden gelmiş birkaç kişi biraz memleketten, dünyadan haberli; köyünün çevresini geçmemiş olanlar var. İçtimai ve ruhi seviye bu kadar dar olunca tabii iktisadi seviye de o nispette düşkün. İşte memleketin umumi manzarası...”¹³ Köy meselesinde köyün imarının ve köylünün yetiştirilmesinin iki önemli konu olduğunu belirten Nusret Kemal; köyün imarında ev, yol, umumi bina, su tesisatı yapımının; nakliye, posta ve muhabere vasıtasıyla köylerin merkeze bağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Nusret Kemal’in köylülerin yetiştirilmesi konusunda ise çeşitli hedefler ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Köylülerin kazançlarının artırılmasını ve millî ekonomideki rollerini öğrenmelerini, toplumsal durumlarının her açıdan geliştirilmesini ve ilmî açıdan geniş görüşlü bir şekilde yetiştirilmelerini, rejimi tanımalarına yardımcı olunarak sorumluluklarının farkında olmalarını, Türk ırkının vasıflarını bilerek geleneklere sahip çıkmalarını, beden ve ruh bütünlüğünü sağlamış kâmil bir insan olarak yetişmelerini gerekli görmüştür.¹⁴ Nihayet Nusret Kemal’in yazılarından hareketle, 1930’lu yıllarda köy ve köylü meselesi üzerine yoğunlaşıldığı söylenebilir.

Tarım arazilerinin yetersizliği ve kırsal kesimde yaşayanların yeterli iş imkânlarına sahip olmaması sanayi sektörü ağırlıklı şehirlerde kademeli olarak nüfus artışına neden olmuştur. Konuyla ilgili değerlendirme yapan Nusret Köymen, sanayinin şehirlerde toplanmasının millî bütünlüğün güçten düşmesine neden olacağını, sanayinin belirli merkezlerde toplanmasının yıkıcı bir savaş durumunda olumsuz sonuçları olacağını belirtmiş, ülke geneline yayılmış bir sanayinin kuvvetli memleketlerin önemli bir özelliği olduğunu vurgulamıştır.¹⁵ Yayıcı sanayi politikası ile bütün istihsal ürünlerinin ve imal ünitelerinin iktisadi şekilde uygun yerlere yayılmasının esas olduğunu, yol yapımının gerçekleştirilmesinin ve elektrik tesisatının kurulmasının önemli olduğunu belirten Köymen şunları söylemiştir: “*Dünyada ilk planlı yaygın sanayii kurmakta olan devletçi Türkiye yarının en müstakil, müdafaa kabiliyeti en yüksek, içtimai birliği en sağlam, iktisadi bünyesi en ahenkli memleketi, tam milleti haline gelecektir.*”¹⁶ Dönemin koşulları düşünüldüğünde, sanayinin ülke geneline yayılması konusundaki Köymen’in teklifi, nüfusun ve sektörün belirli yerlerde yoğunlaşmasına engel olacak önemli bir öneri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, 1960 yılında mevcut 145 şehirden 51 tanesinin Marmara ve Ege bölgelerinde bulunması,¹⁷ şehirleşmenin dengeli bir şekilde dağılmadığını göstermektedir.

13 Nusret Kemal, “Köy Seferberliğine Doğru”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası* 1, 5 (Haziran 1933): 355.

14 Kemal, “Köy Seferberliğine Doğru”, 357.

15 Nusret Köymen, “Sanayide Yayıcılık”, *Ülkü Halkevi Dergisi* 7, 39 (Mayıs 1936): 176.

16 Köymen, “Sanayide Yayıcılık”, 177.

17 Ruşen Keleş, *Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, (Ankara: Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, Ağustos 1961), 23.

Nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylerdeki çocukların ve köylülerin eğitimleri konusu Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren hükümet politikalarında yer almıştır. Özellikle inkılapların halka benimsetilmesi kapsamında köylülerin eğitimleri konusuna ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Köyler ve köylüler üzerine yapılan yoğun çalışmalardan sonra, İsmail Hakkı Tonguç'un önderliğinde köy şartlarına uygun, nitelikli öğretmen yetiştirmek amacıyla yapılan çalışmaların ete kemiğe büründüğü söylenebilir. Bu çalışmalarda köylerin ve köylülerin kalkındırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda 15 yıl içerisinde 15-20 bin köy öğretmeni yetiştirmek amacıyla Köy Enstitülerinin kurulması, mevcut 4 öğretmen okulunun da bu programa dâhil edilmesiyle 12 Köy Enstitüsünün açılması kararlaştırılmıştır.¹⁸ Bu çerçevede 17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu TBMM'de kabul edilmiş ve 22 Nisan 1940'ta ise Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁹ Kanunla birlikte mezkûr eğitim kurumlarının ülke çapına yayılması konusunda çalışmalara başlanmıştır.

Enstitülere öğrencilerin köylerden temin edilmesi, öğrenim süresinin en az beş yıl olması, mezun olan öğretmenlerin köylerin her türlü eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütmesi kararlaştırılmış; öğretmenlerin ve eğitim gören öğrencilerin bağ-bahçe işlerinde ve atölye gibi tesislerle köylülere mesleki liderlik yapacakları belirtilmiştir. Köy öğretmenin atanmış olduğu okulu öğretmen ailesinin kullanabileceği, okullara öğrencilerin uygulama yapabilecekleri kadar toprak verileceği belirtilmiştir. Köy Enstitülerinden mezun öğretmenlere istihsale faydalı aletler, ıslah edilmiş tohum, çift ve irad hayvanları, cins fidan gibi üretim araçları, köy öğretmenlerinin tayin edildikleri okulların demirbaşına geçirilmek sureti ile devletçe parasız olarak verileceği, öğretmenin ve ailesinin geçimine, öğrencilerin uygulamasına yetecek kadar arazinin öğretmene tahsis edileceği hüküm altına alınmıştır. Okullardan mezun olanların Maarif Vekâletinin belirlediği yerde 20 yıl çalışacakları belirtilmiştir. Köy okullarının ve öğretmen evlerinin yaptırılması görevi ise Kanunun 16. maddesi ile köy ihtiyar heyetlerine verilmiştir. Öğretmen atamasının üç yıl önceden köy ihtiyar heyetlerine bildirileceği belirtilmiştir.²⁰ CHP iktidarında açılmış ve aynı dönemde çeşitli nedenlerle büyümesi durdurulmuş, 1954 yılında ise kapatılarak İlköğretmen Okuluna dönüştürülmüştür. Köy Enstitüleri uzun ömürlü olmamakla birlikte, işyerinde ve uygulamalı eğitimin Cumhuriyet tarihindeki ilk örneklerinden sayılmıştır. Köy Enstitüleri, maarif eğitim modellerinin güncellenmesi ve geliştirilmesi çalışmalarında değerlendirilen konulardan olmuştur.

18 Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, VI.bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, 2017), 163.

19 *Resmi Gazete*, 22 Nisan 1940, Sayı: 4491, 13682.

20 Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, 164-165; *Resmi Gazete*, 22 Nisan 1940, Sayı: 4491, 13682-13683.

2. Tarım Sektörüne Hükûmetlerin Yaklaşımı ve Köy-Şehir Nüfusunun Oransal Dönüşümü

1927 yılında gerçekleştirilmiş olan ilk nüfus sayımı sonuçları incelendiğinde; 13.648.270 nüfusun %75,8'inin kırsal kesimde yani köylerde ve kasabalarda, %24,2'sinin ilçe ve il merkezlerinde yani şehirlerde yaşadığı görülecektir.²¹ Türkiye nüfusunda kırsal kesimin oransal ağırlığı 1985'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu veriler, köyler ve köylülerle ilgili meselelerin siyasi, sosyal ve iktisadi programların konusunu oluşturmasına dayanak oluşturmuştur. Kırsal kesimin ve sektörel dağılımda tarımın oransal ağırlığı, sanayileşme isteğinde olan Türkiye'nin politikalarına yansımıştır. 1930 yılı Nisan ayında toplanan Sanayi Kongresi açılışında konuşan İktisat Vekili Şakir Bey, milli sanayinin teessüsünün ve inkişafının Kongrenin temel amacı olduğunu, ithalatın %70'inden fazlasının mamul maddelere taalluk ettiğini ve bunun milli sanayiye verilecek önemi ortaya koyduğunu belirtmiştir. Vekil ayrıca, iktisat programının gerekliliğinin ortaya çıktığını vurgulamıştır.²²

1936 yılı Ocak ayında toplanmış olan Sanayi Kongresinde konuşan İktisat Vekili Celal Bayar ise şunları söylemiştir: “Ziraat mı sanayi mi? Meselesine gelince: Bunun düşünmeye değer bir iş olmadığı kendiliğinden tebeyyün etmiştir. Yerli iptidai maddeler kıymeti, sanayi hareketlerinin tesiriyle kıymetlenebilir. Sanayi hareketlerimiz sayesinde ki mühim bir kısım mahsullerimizin fiyatı buhran dolayısıyla çok düşmüş olan arsa ulusal piyasa fiyatlarının fevkine yani değer derecelerine çıkabilmiştir. Demek oluyor ki sınıai hareketimizi zirai hareketlerimizden ayırmaya maddeten imkân yoktur.”²³ Başbakan Celal Bayar, 1938 yılı Aralık ayında Birinci Köy ve Ziraat Kongresi açılışında ise; Türkiye’de köy ve ziraat kalkınma davasını başarılı bir şekilde hızlandırmak için planın önemine değinmiştir. Özellikle bazı mıntikalardaki köylülerin ve çiftçinin gelir seviyesinin yükseltilmesini temin etmenin içtimai ve millî bir vazife olduğunu vurgulamıştır.²⁴ Buradan, hükûmetlerin sanayide ve tarımda eş zamanlı bir gelişimi hedeflediği söylenebilir.

6 Ocak 1941 tarihinde Meclis’te bir konuşma yapan Başvekil Refik Saydam, Türk köylüsünden çok mahsul istediklerini belirterek şunları söylemiştir: “...Gezerken ve tetkikler yaparken, Türk köylüsünden çok, ama pek çok mahsul istediğimizi bir defa da sizlerin lisanından işitmelerini rica ederim. Görüyorsunuz ki, bazen bir sel afeti yahut tam istihsale yakın bir

21 <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel--kirsal-nufus-orani-i-85670#:~:text=1927%20y%C4%B1%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilen%20ilk%20say%C4%B1ma,n%C3%BCfus%20kentsel%20alanlarda%20toplanmaya%20ba%C5%9Flam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.> (Giriş Tarihi: 05.07.2024)

22 Kuruç, İktisat Politikasının Resmi Belgeleri, 8.

23 Kuruç, 40.

24 Kuruç, 56.

zamanda fena bir hava vaziyeti, umduğumuz mahsulden bizi mahrum ediyor. Hükûmetin çok ekim tavsiyesinin, normal zamankinden daha fazla, şimdi kıymeti olduğunu Türk köylüsü duymuş ve yapmaktadır... Gerek toprakta gerek sanayide fazla istihsalin, halde ve istikbalde, bizim yegâne desteğimiz olduğunu, her vatandaş bilmelidir.”²⁵ Bu açıklama, Türk köylüsünün tarımdan elde etmiş olduğu mahsulüne savaş ve diğer olağan dışı gelişmeler nedeniyle Türkiye'nin çok fazla ihtiyacı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 1954 yılı Nisan ayına gelindiğinde ise Başvekil Adnan Menderes İstanbul'da tarımla ilgili şu açıklamaları yapmıştır: “Memleketin ziraatı, ekonomik kalkınmamızın ana meselesi ele alınmış, ziraatımızın her türlü teknik vasıtalarla teçhizine, o zamana kadar görülmemiş derecede hız verilmiş ziraat kredisi bu memlekette çok kısa zamanda mümkün olabilecek azami miktara çıkarılmış, ziraat usullerinin ıslahına çalışılmış, çiftçi için müsait bir fiyat politikası takip edilmiş ve bütün bunların neticesi olarak ekiliş sahası yüzde 40 civarında artmıştır.”²⁶ Değerlendirmeler arasında zaman farkı olmasına rağmen, ziraatın devlet politikasında oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bu politikalar üretim alanlarına yönelik yatırımları artırmıştır.

Tarım ve sanayi sektöründe yaşanan gelişmeler, köy ve şehir nüfusunu doğrudan etkilemiştir. Türkiye’de şehir ve köy nüfusunun belirlenmesinde iki ölçüte göre değerlendirme yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre bir tarafta nüfusu 10.000’in üzerinde olan yerler şehir olarak tanımlanırken, diğer tarafta il ve ilçe merkezleri şehir olarak tanımlanmıştır. 1927’den itibaren nüfusun değişimini her iki ayrıma göre değerlendirdiğimizde, 10.000 nüfusun üzerindeki yerler açısından; 1927 yılında nüfusun %16,4’ü şehirlerde, %83,6’sı köylerde; 1935 yılında nüfusun %16,6’sı şehirlerde, %83,4’ü köylerde; 1940 yılında nüfusun %18’i şehirlerde, %82’si köylerde; 1945 yılında nüfusun %18,3’ü şehirlerde, %81,7’si köylerde; 1950 yılında nüfusun %18,5’i şehirlerde, %81,5’i köylerde; 1955 yılında nüfusun %22,1’i şehirlerde, %77,9’u köylerde; 1960 yılında nüfusun %25,1’i şehirlerde, %74,9’u köylerde yaşamaktadır. İl ve ilçe merkezlerinin şehir olarak değerlendirildiği düşünüldüğünde 1927 yılında nüfusun %24,2’si şehirlerde, %75,8’i köylerde; 1935 yılında nüfusun %23,5’i şehirlerde, %76,5’i köylerde; 1940 yılında nüfusun %24,4’ü şehirlerde, %75,6’sı köylerde; 1945 yılında nüfusun %24,9’u şehirlerde, %75,1’i köylerde; 1950 yılında nüfusun %25’i şehirlerde, %75’i köylerde; 1955 yılında nüfusun %28,9’u şehirlerde, %71,1’i köylerde; 1960 yılında nüfusun %31,9’u şehirlerde, %68,1’i köylerde;²⁷ 1965 yılında nüfusun %34,4’ünün şehirlerde, %65,6’sının köylerde;²⁸ 1970

25 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 15, Devre: VI, İçtima: 25, 314.

26 Kuruç, İktisat Politikasının Resmi Belgeleri, 147.

27 Keleş, Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960), 5; 1960 yılındaki nüfus sayımında 27.754.820 nüfusun 8.859.731’i şehirlerde, 18.895.089’u ise kırsal kesimde (köyler ve bucaklar) yaşamaktadır. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, (Ankara: DİE Yayını, 1960), XII.

28 1965 yılı nüfus sayımlarına göre 31.391.421 nüfusun 10.805.817’si şehirlerde, 20.585.604’ü

yılında nüfusun %39'u şehirlerde, %61'i köylerde yaşamaktadır. 1975 yılına gelindiğinde ise köylerin nüfus oranının %57'ye gerilediği görülmektedir.²⁹ Bu veriler, 1927 yılında yapılmış olan ilk nüfus sayımından itibaren şehir nüfusunun belirli bir seyirde arttığını, ancak 1950 yılından sonraki artışın daha hızlı olduğunu, 1960 yılına ulaşıldığında nüfusun en az dörtte birinin şehirlerde yaşamaya başladığını, 1975 yılında ise şehirleşme oranının %43'e ulaştığını göstermektedir.

1927-1960 yılları arasında şehir nüfus artış oranının genel nüfus artış oranından daha fazla arttığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda; 1927-1935 yılları arasında genel nüfus %18,4 artmışken şehir nüfusu %20 artmıştır. 1935-1940 yıllarında genel nüfus %10,3 artmışken şehir nüfusu %19,8 artmış, 1945-1950 yıllarında genel nüfus %17,5 artmışken şehir nüfusu %20,4 artmış, 1950-1960 yıllarında genel nüfus %32,8 artmışken şehir nüfusu %79,4 artmıştır. Bu durum, 1950'den sonra şehir nüfus artış oranının önceki yıllardan daha yüksek oranda gerçekleştiğini göstermektedir. 1927-1960 yılları arasında genel nüfus %104 oranında artmışken, şehir nüfusu %212 oranında artmıştır. 1950 yılında Türkiye'de nüfusun %25'i şehirlerde yaşarken, 1960 yılında %31,9'u şehirlerde yaşamaktadır. Diğer ülkelerin şehirleşme durumlarına bakarak bir kıyasın yapılması konu bütünlüğü açısından yararlıdır. Bu bağlamda; 1951 yılında İngiltere nüfusunun %80,7'si, 1950 yılında Almanya nüfusunun %71,1'i, 1950 yılında Amerika nüfusunun %63,7'si, 1946 yılında Fransa nüfusunun %52,9'u, 1951 yılında Kanada nüfusunun %51,9'u, 1950 yılında Japonya nüfusunun %37,5'i, 1950 yılında İran nüfusunun %20'si, 1951 yılında Hindistan nüfusunun %17,3'ü şehirlerde yaşamaktadır.³⁰ Bu veriler, Batılı devletlerdeki şehirli nüfus oranının Türkiye'nin çok üzerinde olduğunu göstermektedir. Nihayet sanayileşme süreci, Batı devletlerinde nüfusun ağırlıklı olarak şehirlerde toplanmasına aracılık etmiştir.

1927 yılında yapılmış olan ilk nüfus sayımından itibaren Türkiye'de nüfus hızının düzenli olarak arttığı görülse de savaş nedeniyle 1940-1945 yıllarındaki nüfus artış hızının öncesi ve sonrası ile kıyaslandığında daha düşük seviyede gerçekleştiğini göstermektedir.³¹ Bu durum aynı yıllar için şehir nüfusunu da doğrudan etkilemiştir. 1927 yılında 10.000'in üzerinde toplam 66 şehir bulunmaktadır. Bunlardan şehirler toplam nüfusunun %24'ü (38) 10.000-20.000 arasında, %28,9'u (23) 20.000-50.000 arasında, %9,3'ü (3) 50.000-100.000 arasında, %38,8'i (2) 100.000'in üzerindedir.

köylerde yaşamaktadır. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 24.10.1965)*, (Ankara: DİE Matbaası, 1969), 7.

29 İbrahim Kuyumcu, *Türkiye'de Toprak Sorunu Süreci*, (Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret, 1976), 20-21.

30 Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, 6-7.

31 Türkiye'de 1927 yılında yapılmış olan nüfus sayımında 13.648.000, 1935 nüfus sayımında 16.158.018, 1940 yılında 17.820.950, 1945 yılında 18.790.174 kişi yaşamaktadır. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 24.10.1965)*, (Ankara: DİE Matbaası, 1969), 3-4.

1950 yılına ulaşıldığında ise 10.000 üzeri toplam şehir sayısının 102 olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan şehirler toplam nüfusunun %21,6'sı (61) 10.000-20.000 arasında, %23,7'sinin (30) 20.000-50.000 arasında, %10,3'ünün (6) 50.000-100.000 arasında, %44,6'sının (5) 100.000'in üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. 1960 yılına gelindiğinde ise 10.000 üzerindeki şehir sayısının 145'e ulaştığı anlaşılmaktadır. Bunlardan şehirler toplam nüfusunun %13,3'ü (68) 10.000-20.000 arasında, %20,4'ünün (50) 20.000-50.000 arasında, %17,6'sının (18) 50.000-100.000 arasında, %48,7'sinin (9) 100.000'in üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama şehir büyüklüklerinin ise 1927'de 33.880, 1950'de 38.077, 1960'ta ise 48.048 olduğu anlaşılmaktadır.³² Bütün bu veriler şehirlerdeki nüfusun düzenli olarak arttığını, nüfus artışı ile yeni şehirlerin oluşmaya başladığını, daha üst gruba çıkan şehir sayısının da yükselmeye başladığını göstermektedir.

1927-1945 yılları arasında kısmi bir şehirleşme mevcutken, 1950'den sonra şehirleşmenin hızlandığı görülmektedir. 15 yaş ve üzeri nüfusun %80'inin tarımla ilgili işlerden geçimini sağladığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan tarım sektörünün milli gelir içindeki payı da sektörel dağılımın seyrini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre, 1938 yılında tarımın milli gelir içindeki payı %55,6; 1948 yılında %53,2; 1950 yılında %50; 1952 yılında %51,3; 1954 yılında %44,9; 1956 yılında %46,3; 1958 yılında %42,9; 1960 yılında ise bu oran %43,9 olarak gerçekleşmiştir.³³ Bu bilgiler, milli gelir içinde tarımdan elde edilen gelirin oransal olarak düştüğünü göstermiş olsa da tarım sektörünün milli gelir içindeki payının 1960 yılında dahi güçlülüğünü koruduğunu göstermektedir.

3. Çiftçiyi Topraklandırma Meselesi ve Toprak Reformunda İlk Aşama

Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 1937 yılı Şubat ayında Anayasa değişikliği sırasında yapmış olduğu konuşmada şunları söylemiştir: *"...On sekiz milyon Türk'ün on beş milyonu çiftçidir. Bu on beş milyonun birçoğu kendi toprağında çalışmaz. Çiftçiyi, Türk çiftçisini toprak sahibi yapmak demek, Türk çiftçisini yani Türk'ün ekseriyeti azimesini kendi ekonomik mukadderatına hâkim kılarak bu memleket için hayırlı ve aktif bir eleman yapmak demektir. Bu büyük kütleden eğer büyük bir menfaat bekliyorsak, onu ötekinin berikinin toprağında çalışmaktan kurtarmalı, kendisini kendi topraklarına hâkim kılmalıyız..."*³⁴ Bu açıklama, hükûmetin toprak meselesi ile meşgul olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

32 Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, 10, 21.

33 Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, 28-29.

34 Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri*, 45.

1 Kasım 1941 tarihinde Meclis açılışında konuşan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı sürecini değerlendirmiş, Türkiye'nin sulh konusunda bütün milletler için örnek olduğunu belirtmiştir. Tarımda 1939 yılında başlayan makineleşmenin 1940 yılında bir kat daha arttığını, Türk köylüsünün çalışmalarının makineleşme ile verimli hale geldiğini, zirai ürünlerin hem niteliksel hem de niceliksel olarak arttığını belirtmiştir. Toprak Kanunu'nun Meclis'e sunulmak üzere olduğunu belirten Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, hiç toprağı olmayan köylünün çok sınırlı olduğunu, devlete ait toprakların dağıtılması ile bu oranın yıldan yıla azaldığını, bununla birlikte toprağı olmayıp, kendi başına ocak kurmak isteyenlere toprak temininin Cumhuriyet'in en ziyade ehemmiyet verdiği bir mesele olduğunu vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, az topraklı köylerin ve köylülerin olduğunu, köylülere daha yüksek yaşama imkânı verecek ve iş yapma kudretini kıymetlendirecek miktarda toprak sahibi yapma ve gerekli araçlarla donatmanın gerekli olduğunu belirtmiştir.³⁵ Bu konuşmada İsmet İnönü, yeteri kadar toprağı olmayan köylülerin sorunlarının çözülmesi konusunda yapılacak düzenlemelere işaret etmiştir.

27 Mayıs 1943'te Meclis'te konuşan Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye'de toprak davasının olduğunu, bu konunun çözümünün gecikmesinde kanuni düzenlemenin her açıdan tam olarak hazırlanması amacının güdüldüğünü, bir sonraki yıl Meclis'e sunulacak kanunların başında toprak davasına ait kanunun bulunduğunu belirtmiştir. Ziraat Vekili Hatipoğlu şunları söylemiştir:

...Yurdumuz, üzerinde oturan insanlara nispetle, daha çalışılacak çok sahalara maliktir. Bu, bir realitedir ve hatta tabiatın göze çarptığı bir realitedir. Amma ayrı bir vakayı da inkâr edemeyiz. Bu geniş yurt içinde yer yer toprağı kendisine yetmeyen ve topraksız olan insanlar da vardır. Bunların sebebi toprağın benimsenişinde elverişsizlik vardır, toprağın kullanılışında elverişsizlik vardır. Bizde bunların her ikisi de vardır... Yurdumuzda büyük mülk sahipleri vardır, şehirde otururlar. Mülklerinin semtine uğramazlar, arazileri bomboştur. Öte yanda emeğini toprağa dökmek isteyenler durmaktadır. Sonra yine, memlekette büyük toprak sahipleri vardır. Bunlar topraklarını bizzat işletmezler, bu işe sermaye koymazlar, toprağın başına geçmezler, fakat köylü ile ortakçılık yaparak hususi menfaatlerini temin ederler... Toprağın sermayesiz, tekniksiz sade ortakçı köylü emeği ile de kullanılmasına razı olamayız... Bu memlekette toprak sahipleri, toprağı işleyerek, düzenli işleterek benimseyecekler. Toprağı işlemek niyetiyle mülk sahibi olacaklar, mutlaka toprağın başına bu insanlar geçecektir. Bugün toprağa malik olanlar hemen onu imar etmelidir. Boş topraklara sermaye ve teknik böyle yerleşir. Öte yanda bazı vatandaşlar emeklerini toprakta kıymetlendirmek istiyorlarsa toprağa

35 TBMM Zabut Ceridesi, Cilt: 21, Devre: VI, İçtima: 3, 1 Kasım 1941, 4.

sahip olacaklardır. Bu sebeplerden milli menfaatler zaviyesinden adaleti ihtiva eden bir kanunu getirmek istiyoruz.³⁶

Ziraat Vekili Hatipoğlu, yapmış olduğu konuşmada çıkarılacak olan kanunun ruhu hakkında bilgiler vermiştir. Arazilerin boş bırakılmaması ve işlenmesi konusu üzerinde durmuştur. Sadece araziye sahip olmanın yeterli olmadığına, toprağın emek harcanarak işlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Diğer taraftan arazisi olmayan, ancak tarımla uğraşmak isteyenlere de toprak kazandırılarak tarımsal üretimin artırılmasının amaçlandığını belirtmiştir. Vekil Hatipoğlu'nun değerlendirmeleri, toprak reformunun bir kısım sebeplerini ortaya koymakta ve hükûmetlerin bu konudaki politikalarına dayanak oluşturan ilk işaretler olarak değerlendirilebilir.

Toprak davasının çözümü çerçevesinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, nihayet 14 Mayıs 1945 tarihinde “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı” adı ile Meclis’e sunulmuştur. Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu, Cumhuriyet’in köylüye doğru yönelme prensibinden hareketle, köylünün kalkınmasındaki ana davalardan birinin köylüyü topraklandırma davası olduğunu belirtmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’ndaki temel prensibin, topraksız olan ve toprağı yeterli olmayan köylülerin yeterli toprağı kavuşturulması olduğunu vurgulamıştır.³⁷ Necmeddin Sadak, 18 Mayıs 1945 tarihli Akşam gazetesinde Hasan Saka’nın Kanunla ilgili şu sözlerini nakletmiştir: “*Toprak Kanunu en doğru anlamında, bu memlekette yeni bir sosyal devrim yolu açmak için değil, en basit bir adaleti, hatta ziraat alanında ilk kalkınmayı mümkün kılmak için uzun yıllardan beri hazırlanmış bir devlet tedbiri gibidir. Türkiye, bu bakımdan geri kalmış bir memlekettir. Ziraat usulleri orta çağlıktır. Bunu yapan başlıca amel de çiftçinin hala köy ağaları elinde esir olmasıdır. Bunu ortadan kaldırmak, Türkiye Cumhuriyeti’nin, bu devletin temelini yapan köylüye karşı ilk borcudur.*”³⁸ Devlet erkânında toprakla ilgili düzenlemelerin bir zorunluluk olduğu kanaatinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Siyasi tartışmalara neden olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile arazisi olmayan veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçilerin ve tarımla uğraşmak isteyenlerin, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve işlerini geliştirecek ölçüde arazi sahibi yapılması, arazisi olup da yeterli üretim vasıtaları olmayanların ise desteklenerek ülke topraklarının sürekli olarak işlenmesi amaçlanmıştır.³⁹ Kanun’un 14. maddesinde kamulaştırılacak araziler sıralanmıştır. Bu maddeye göre gerçek veya özel hukuk tüzel kişiliklerine ait araziden beş bin dönümü geçen arazinin ve Kanun’un yürürlüğe girdiği tarihten

36 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 2, Devre: VII, 27 Mayıs 1943, 298-299.

37 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 17, Dönem: VII, Birleşim: 54, 14 Mayıs 1945, 59.

38 Kuruç, İktisat Politikasının Resmi Belgeleri, 86.

39 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Devre: VII, 72. Birleşim, 11 Haziran 1945, 213.

itibaren işlenmeyen arazilerin kamulaştırılacağı belirtilmiştir.⁴⁰ Maddeler ayrı ayrı oylanmış ve nihayet tasarının tamamı da 11 Haziran 1945 tarihli oturumda oylanarak, 345 üyenin oyu ile tasarı kabul edilmiştir.⁴¹ Böylece, Cumhuriyet hükümetlerinin üzerinde çalışmış oldukları toprak reformunun ilk uygulanma aşamasına geçilmiştir. Nüfusun savaş yılları dışında önemli oranda artışı, tarım sektörüne duyulan ihtiyacı daha da belirginleştirmiştir. Tarım sektöründeki sorunlar, toprak reformu talebini sürekli canlı tutmuş, sonraki yıllarda da konunun gündemde kalmasını sağlamıştır.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulanmaya başlamasından sonra ekilen arazilerde artışın olduğu anlaşılmaktadır. 1950 yılında ekilen arazi 14.542.000 hektar iken, 1955 yılında 20.953.000 hektara ve 1959 yılında ise 22.940.000 hektara ulaşmıştır.⁴² Ekilen arazilerdeki artışın yanında çiftçi ailelerinin mülkiyet durumları da süreç hakkında bilgi vermektedir. 1950 yılı ziraat sayımına göre çiftçi ailelerin %72,6'sının mal sahibi olduğu, %27,4'ünün ise yarıcı ve ortakçı gibi pozisyonlarda çalışanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır.⁴³ Benzer verileri Fransız Sosyoloğu Rene Lomarrehant paylaşmıştır.⁴⁴ Diğer taraftan Türkiye'de ailelerin %93,9'unun 300 dönümden küçük tarımsal işletmelere sahip olduğu bilinmektedir.⁴⁵ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda belirtildiği üzere, 500 dönümden az arazisi olan tarımsal alanların küçük ölçekli araziler kapsamında değerlendirildiği düşünüldüğünde, 300 dönümün ortalama bir ailenin geçimi için yeterli olmadığı söylenebilir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1960-1968 yıllarına ait verilerine göre kırsal kesimde 2.732.391 köylü ailesinin yaşadığı, 2.322.391'inin topraktan geçinmeye çalışan çiftçi ailelerinden, geriye kalanların ise çiftçi olmayan ailelerden meydana geldiği anlaşılmaktadır. 772.000 ailenin 1-20 dekar (dönüm) arası, 792.440 ailenin 21-50 dekar arası, 21.600 ailenin ise 70 dekardan fazla toprağı işlediği anlaşılmaktadır. Büyük toprak sahipleri ise 5000 dekardan fazla toprağı işlemektedir.⁴⁶ Yetersiz toprak meselesi, kademeli olarak çözümlenmeye çalışılırken, üretimi artırmak amacıyla makineleşme konusuna ağırlık verilmeye başlanmıştır. Tarımda makineleşme bir tarafta üretimi artırırken, diğer tarafta tarım alanında işsizliği artırmıştır. 1936 yılında 961 olan traktör sayısı, 1945 yılında 1.156'ya, 1950 yılında 16.585'e, 1955

40 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Devre: VII, 72. Birleşim, 11 Haziran 1945, 217.

41 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 18, Devre: VII, 72. Birleşim, 11 Haziran 1945, 230.

42 Cumhuriyet Halk Partisi, *Kalkınma Meselemiz (Hürriyet İçinde Hızla Kalkınma CHP'nin Ana Davasıdır)*, (Ankara: CHP Araştırma ve Yayın Bürosu No: 22, Rüzgarlı Matbaası, 1961), 8.

43 Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, 32.

44 Rene Lomarrehant şunları söylemiştir: “Türkiye’de ekilebilir toprağın kabaca %40’ı büyük arazi sahiplerinin elindedir... Tarım sektöründeki halkın %25, %35’inin topraksız olduğu tahmin edilmektedir. Bunların ¼’ü ırgat olarak, kalanı ortakçı şeklinde çalışmaktadır.” Kuyumcu, *Türkiye’de Toprak Sorunu Süreci*, 58.

45 Keleş, *Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, 33.

46 Kuyumcu, *Türkiye’de Toprak Sorunu Süreci*, 78-79.

yılında 40.282'ye ve 1957 yılında ise 44.144'e yükselmiştir.⁴⁷ 1949 yılından itibaren özellikle Batı ülkelerinden temin edilmiş olan kredilerle traktörlerin ithal edilmesi, traktör sayısını hızla artırmıştır. 1970 yılına ulaşıldığında traktör sayısı 105.865'i bulmuştur.⁴⁸ 105 bin traktöre karşılık 1 milyon 994 bin karasabanın olduğu düşünüldüğünde tarım sektöründeki makineleşmenin tam olarak gerçekleştirilemediği söylenebilir.⁴⁹

4. Sektörler Arası Hareketlilik Sürecinde Türkiye Ekonomisi

Türkiye ekonomisi 1948-1958 döneminde gayri safi büyümede yılda ortalama %5 artış göstermiştir. Net büyüme hızı, ülkenin yıllık nüfus artış oranı ile genel büyüme oranı arasındaki farkı ifade etmektedir. Türkiye'den örnek verecek olursak %2,5 yıllık nüfus artış oranı ve %5 yıllık büyüme oranı düşünüldüğünde, net büyüme hızının %2,5 olacağı görülecektir.⁵⁰ Bu veriler, belirtilen yıllarda Türkiye'de büyümenin belirli oranda gerçekleştiğini gösterse de kişi başına ortalama gelirin Batılı devletlerle mukayese edildiğinde düşük kaldığı anlaşılmaktadır. 1958 yılı gelirlerine göre ABD'de kişi başına gelirin 2101, İsviçre'de 1278, İngiltere'de 995, Almanya'da 776, Yunanistan'da 311, Lübnan'da 275 ve Türkiye'de ise 193 dolarda olduğu görülmektedir.⁵¹ Sonraki yıllarda, Türkiye'de kişi başına gelir Türk lirası açısından artış göstermiş olsa da dolar bazında kişi başına düşen milli gelir artışının diğer ülkelerde daha yüksek gerçekleştiği anlaşılmaktadır.⁵²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın özellikle Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye ve Yunanistan başta olmak üzere Avrupa devletlerini desteklemek amacıyla Truman ve Marshall planları çerçevesinde askerî ve iktisadi yardım planlaması, ülkelerin ekonomi politikalarını doğrudan etkilemiştir. Yardımlar kapsamında Amerika'dan Türkiye'ye uzmanlar gönderilmiş ve yardımların kullanılacağı alanlar belirlenmiştir. Yardımların artırılması konusunda zaman zaman girişimlerde bulunulmuş olsa da bunun kısa sürede neticelenmediği bilinmektedir. Amerika İktisadi Yardım Heyeti Başkanı Stuart Van Dyke, Amerika'nın Türkiye'ye yapacağı yardım konusunda NATO ve OECD heyetlerinin verecekleri raporlara göre işlem yapacağını belirtmiştir. Amerika, 1948'den Kasım 1961'e kadar Türkiye'ye 1

47 Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, 35.

48 Ronnie Margulies ve Ergin Yıldızoğlu, "Tarımsal Değişim: 1923-70", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, der. İrvin Cemil Schick- Ertuğrul Ahmet Tonak, (İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 2003), 301.

49 Kuyumcu, *Türkiye'de Toprak Sorunu Süreci*, 11.

50 Cumhuriyet Halk Partisi, *Kalkınma Meselemiz (Hürriyet İçinde Hızla Kalkınma CHP'nin Ana Davasıdır)*, 4.

51 KMTD, 20 Şubat 1961, İkinci Birleşim, Cilt: 1, Ekler bölümü, III; Cumhuriyet Halk Partisi, *Kalkınma Meselemiz (Hürriyet İçinde Hızla Kalkınma CHP'nin Ana Davasıdır)*, 3.

52 Cahit Talas, Sait Dilik ve Alpaslan Işık, *Türkiye'de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme (İktisadi Yönleri İle)*, (Ankara: Siyasi Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Sevinç Matbaası, 1965), 1-2.

milyar 558.000.000 dolar yardım yapıldığını belirtmiştir.⁵³ Belirtilen yıllarda Amerika'nın iktisadi yardımları, hükûmetlerin ekonomi politikalarına yansımış, çeşitli siyasi olayların da sebebinin oluşturmıştır. NATO heyetinin Türkiye ziyareti nedeniyle değerlendirmelerde bulunan Dışişleri Bakanlığı Ticaret Dairesi Genel Müdürü Turgut Aytuğ, milli gelirin %38'inin nüfusun %2'sine gittiğini, kasabalı ile köylü arasındaki gelir farkının aşırı derecede arttığını belirtmiştir. Ülkede 4 milyon işsiz bulunduğunu belirten Genel Müdür Aytuğ, askeri harcamalar ve masraflar nedeniyle yatırımların yapılamadığını ve NATO'nun ekonomik yardımda bulunmasının tabii olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Sektörlerin dağılımına bakılacak olursa, 1960 yılında Türkiye'deki faal nüfusun (15-64 yaşları arası) %74,2'sinin tarım sektöründe, %10'unun sanayi sektöründe, geriye kalan nüfusun ise diğer sektörlerde çalıştığı görülecektir.⁵⁵ Richard P. Hunt tarafından 5 Haziran 1960'ta kaleme alınmış olan bir yazıda, Türklerin daha çok çalışacakları ve kemerleri sıkacakları belirtilmiştir. Ekonomistlere göre eski hükûmetten kalan ekonomik problemler, yeni dönemde de devam edecektir. İstenen kredilerin bulunamaması, tarımdaki üretimin düşmesi, ithalatın durması ve fabrikalara çalışmaya gelenlerin işsiz kalması, yollar ve elektrik için yapılan harcamaların artması ve bununla bağlantılı vergilerin, gıda fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bu da halkta memnuniyetsizlik yaratmıştır.⁵⁶ New York Times'ın 3 Haziran 1961 tarihli haberinde, ülke ekonomisinin tehlikeli bir noktaya gelmiş olmasının Türkiye'de cuntanın sivil yönetime geçmeyi hızlandırmak için yollar aramasına neden olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ New York Times, cunta yönetiminden sonrasına ait Türkiye ekonomisine dair değerlendirmelere devam etmiştir. 22 Şubat 1961 tarihli haberinde, sivil koalisyon hükûmetinin çok zor şartlar altında görev yaptığı, Türk ekonomisinin bocalama durumunda olduğu, farklı konuların ekonomik ve sosyal reformların gerçekleştirilmesini geciktirdiği belirtilmiştir.⁵⁸

Ekonomik gelişmeler, zaman zaman siyasi tartışmaların temelini oluşturmıştır. Bu bağlamda, Başbakan İsmet İnönü'nün 31 Ocak 1963 günü saat 19.30'da Türkiye radyolarında yapmış olduğu konuşmaya Adalet Partisi Genel Başkanlığının 4 Şubat 1963'te cevap verdiği anlaşılmaktadır. Başbakan İsmet İnönü, yapmış olduğu konuşmada 1962 yılında %5,5 kalkınma hızının sağlandığını ve bu oranın 1950-1960 yılları arasındaki ortalama kalkınma

53 *Milliyet*, 28 Kasım 1961, 1.

54 *Milliyet*, 13 Ekim 1961, 1, 5.

55 Talas, Dilik ve Işıklı, *Türkiye'de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme (İktisadi Yönleri İle)*, 3.

56 *New York Times*, Jun 5, 1960; *New York Times (1923-Current File)*, pp. 1. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/114965889?accountid=9645>

57 *New York Times*, Jun 3, 1961; *New York Times (1923-Current File)*, pp. 21. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/115451998?accountid=9645>

58 *New York Times*, Feb 24, 1962; *New York Times (1923-Current File)*, pp. 26. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/115679025?accountid=9645>

hızından yüksek olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık AP Genel Başkanı, 1962 yılı için oranın henüz belli olmadığını ve belirlenmesinin aylar alabileceğini belirtmiş, 1950-1960 yılları için kalkınma hızının %7'nin üzerinde olduğunu belirtilerek CHP Genel Başkanının halkı yanlış bilgilendirmemesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁹

1961 Seçimlerinden sonra darbe olacağına dair söylentiler, tüccarları ve sanayicileri korkutmuş, yapılacak yatırımların gerçekleştirilememesine neden olmuştur.⁶⁰ Bu durum, güvenin ve istikrarın piyasaya etkisini göstermesi bakımından önemli bir tespittir. Diğer taraftan, yatırımların yeteri kadar yapılamaması ve istihdamda yaşanan darlık 1950'li yıllara nazaran 1960'lı yıllarda gizli işsiz sayısında artışa neden olmuştur.⁶¹ Gizli işsiz sayısındaki artış yanında 1960'lı yıllarda bölgeler arasındaki asgari ücret farklılığı, önemli bir sorun olarak gündeme taşınmıştır. Tarım sektöründe örgütlenmenin olmaması asgari ücretlerin kontrolünü zorlaştırmış ve işçilerin güvenliği ile ücretleri işverenin vicdanına bırakılmıştır.⁶² Diğer taraftan Ticaret Bakanı İhsan Gürsan, 1961 yılı içerisinde ihracatta %10 nispetinde bir artış olduğunu, 320 milyon dolar civarındaki ihracatın 350 milyon dolara yaklaştığını belirtmiştir.⁶³ İhracat mallarını ise ağırlıklı olarak tarımsal ürünler oluşturmuştur. Bu ürünlerin ihracattaki payı %80-90'ı bulmuştur. İthalat mallarının %30-40'ını ise makine ile diğer tarımsal ve endüstriyel teçhizat oluşturmuştur.⁶⁴ 1962 yılı bütçesinde ise bir önceki yıla göre %15,19 artış sağlandığı ve 1962 yılı bütçesinin %32,31'inin yatırımlara, %67,69'unun cari giderlere ayrıldığı belirtilmiştir.⁶⁵ Bütün bu veriler, İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de sektörler açısından hareketli bir dönem geçirildiğini göstermektedir. Bu hareketlilik, köylerin ve şehirlerin sosyal, kültürel ve iktisadi yapısını etkileyen gelişmeler olmuştur.

59 Adalet Partisi, *Milli Hakimiyet Mücadelesinde Adalet Partisi*, (Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı No: 1, Şark Matbaası, 1963), 17-19.

60 Can Kaya İsen, *22 Şubat- 21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010), 38.

61 Talas, Dilik ve Işıklı, *Türkiye'de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme (İktisadi Yönleri İle)*, 22.

62 Talas, Dilik ve Işıklı, 5.

63 *Milliyet*, 8 Şubat 1962, 1.

64 Talas, Dilik ve Işıklı, *Türkiye'de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme (İktisadi Yönleri İle)*, 8.

65 *Milliyet*, 21 Aralık 1961, 1.

5. İkinci Dünya Savaşından Sonra Köy-Köylü Sorunları ve Çözüm Arayışları

Cumhuriyet tarihinde köy ve köylü sorunları hükûmetlerin, siyasetçilerin ve aydınların yakından takip etmiş oldukları konular arasında yer almıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun 1980'lere kadar kırsal kesimde yaşaması, köylere ve köylülere ait sorunların sürekli gündemde kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde köy ve şehir meselesi birçok açıdan birbirini tamamlayıcı özellikleri ile gündeme gelmiştir. Köylerin büyük çoğunluğuna 1945'ten sonra taşıtların girmeye başladığı ve 1950'den sonra ise bu sayının arttığı anlaşılmaktadır. Yolların yapılması ve taşıtların artması ile köylülerin kasaba ve şehir çarşısına gidiş geliş sıklığı da artmıştır.⁶⁶ Ticari ilişkilerde de zamanla değişiklikler oluşmaya başlamıştır. Köylerde büyük çoğunlukla şahıslardan krediler alınırken, köy ve şehir bağlantısının güçlenmesi ile krediler bankalardan ve kooperatiflerden alınmaya başlanmıştır.⁶⁷

Köy ve köylü sorunları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarımda ve sanayide meydana gelen gelişmelerle farklı bir boyut kazanmıştır. Diğer taraftan çok partili siyasal hayatın fiilen başlaması, köy ve köylü sorunlarının siyaset kurumunda gündemin merkezine oturmasını sağlamıştır. 1950'li yıllar kırsalda yaşayan vatandaşların siyasi partilerle temasını da artırmıştır. Köylüler, sorunları siyasi parti temsilcileri ile merkeze taşımakta ve sorunlara çözüm talep etmektedirler. 1960'lı yıllar da köy ve köylü sorunlarının yoğun bir şekilde değerlendirildiği yıllar olmuştur. 1960-80 yıllarında Türkiye'nin en önemli özelliği köylülüğüdür. 1960 yılında nüfusun %68'i, 1970 yılında %61'i 1980 yılında ise %56'sı köylüdür.⁶⁸ AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel, köy ve köylü meselesinin bir beşeriyet meselesi olduğunu belirtirken, konunun çok önemli olduğuna vurgu yapmıştır.⁶⁹ 1965 yılı itibarıyla 10.304 köyde yol, 28.000 köyde telefon bulunmamaktadır. Evler 8.625 köyde kerpiçten, 15.753 köyde taştan, 1.805 köyde hımsıtan, 4.550 köyde tahtadan, 114 köyde kamıştan, 17.000 köyde topraktan yapılmıştır. 24.485 köyde kaynak suyu, 2.500 köyde dere suyu, 5.227 köyde kuyu suyu, 53 köyde göl suyu, 433 köyde yağmur suyu içilmektedir.⁷⁰

Köy ve köylü meselesinin 1960'lı yıllar siyasetinde önemli bir yer işgal ettiği anlaşılmaktadır. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, 1965-1971 yılları arasındaki iktidarları süresince kalkınma felsefesini Türkiye'ye yerleştirdiklerini, köy ve köylü meselesinin herkese kabul ettirildiğini

66 Ruşen Keleş ve Orhan Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, (Ankara: Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1962), 56, 43.

67 Keleş ve Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, 29.

68 Tanel Demirel, *Adalet Partisi (İdeoloji ve Politika)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 81.

69 Nimet Arzık, *Demirel'in İçi-Dışı*, (İstanbul: Milliyet Yayınları: 50, 1985), 25.

70 Kuyumcu, *Türkiye'de Toprak Sorunu Süreci*, 15.

belirtmiş, köylünün en güçlü sesinin kendileri olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş de 22 Mayıs 1966'da radyoda yaptığı konuşmada; Türkiye nüfusunun %71'inin köylerde olduğunu belirtmiş ve köylülerin Atatürk'ün bahsetmiş olduğu “*milletin efendisi*” olmaktan çok uzak olduğunu vurgulamıştır. Köylerin; okulsuz, doktorsuz, yolsuz, yoksul ve kendi hallerine bırakılmış vaziyette olduğunu belirtmiştir.⁷² Türkeş, emeğin ve zahmetin çoğunun köylülere ait olmasına rağmen nimetlerden en az onların yararlandığını ifade etmiştir. 60 bin köyde 25 milyon nüfusun olduğunu belirten Türkeş, sadece toprak reformunun yeterli olmadığını, aynı bölgede kurulmuş olan köylerin bir araya getirilerek uygun olan köyün merkez yapılması, bu köy vasıtasıyla içtimai ve iktisadi birliğin oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.⁷³ Köy ve köylü sorunlarına yönelik çözüm önerilerinin siyasi parti temsilcileri dışında da paylaşıldığı bilinmektedir. Bu önerilerden biri de Mukbil Biberçin'in köşesinde açıkladığı, köy liderliği konusudur. Ona göre her meslekten aydının emeklilik hakkını kazanabilmesi için belirli bir süre köylerde liderlik yapması zorunlu hale getirilmelidir. Köy liderlerinin, köye gitmeden önce belirli bir süre için köycülük kurslarına tabi tutulması gerektiğini belirten Biberçin, köy liderlikleri süresince kurumlar tarafından ücretlerinin ödenmeye devam etmesinin köyün kalkınmasına büyük katkı sağlayacağını belirtmiştir.⁷⁴

Türkiye'de köy ve köylü meselesi, 1950'li yıllarda yoğun bir şekilde tartışılmış olsa da sorunlara çözüm konusu, uzun vadeli programların temelini oluşturmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda da köy ve köylü meselelerinde benzer sorunlar sürekli Türkiye gündeminde yer almıştır. Türkiye'de ilk defa Köy Kongresi'nin Ankara'da 1963 yılı sonbaharında toplanacağı gazete haberinde belirtilmiş olsa da⁷⁵ Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinin 1938 yılında toplandığı bilinmektedir.⁷⁶ Bilgi hatası olmakla birlikte, köy sorunlarının kongre çerçevesinde yeniden gündeme getirileceği anlaşılmaktadır. Bu dönemde sorunlar konusunda köyler ve köylüler üzerine yapılmış olan bir araştırmada, köylülerin en çok yol, elektrik, içme suyu, sulama suyu, çeşme ve köprü talep ettikleri görülmüştür.⁷⁷ Köylülerin bayındırlık konusundaki talepleri ve çözüm süreçlerini ayrı ayrı değerlendirmek yararlı olacaktır. Köylülerin elektrikten yararlandırılması, üzerinde en çok durulan konulardan olmuştur. Türkiye'de elektriksiz yirmi milyon insanın olduğunu belirten Çetin Altan, ne kadar planlı, programlı olunursa olunsun asgari 500 milyon dolarlık

71 Süleyman Demirel, *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*, (Ankara: Doğu Matbaası, 1973), 38.

72 Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, *CKMP'nin 5 Haziran 1966 Tarihinde Yapılan Kısmi Senato Seçimleri Münasebetiyle Yaptığı Radyo Konuşmaları*, (Ankara: Arı Matbaası, 1966), 13-14.

73 Alparslan Türkeş, *Temel Görüşler*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1975), 229-230, 236-237.

74 Mukbil Biberçin, “Köy Kalkınması ve Liderlik”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1966, 2.

75 *Son Havadis*, 28 Mayıs 1963, 1.

76 Ziraat Vekâleti, *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi*, (Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Neşriyatı, 1938), 1-10.

77 Keleş ve Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, 51.

bir dış yardıma ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Hükûmetin 350 milyon dolar yardım talep ettiğinden bahseden yazar, bunun yeterli olmadığını büyük yatırımlar yapabilmek için en az beş yıl ve her yıl 500 milyon dolar olmak üzere toplam iki buçuk milyon dolar verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁸ Altan, değerlendirmesinde, sorunlara çözüm bulmak için yatırımlar yapılması gerektiğine, bunun da ancak dış yardımlarla mümkün olacağına işaret etmiştir.

Başbakan Süleyman Demirel, 25 Mayıs 1968 tarihli seçim konuşmasında, 65 bin köyün 64.500'ünün, 1238 belediyenin 600'ünün karanlıkta olduğunu, bu sorunların hükûmetin derdi olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ 1 Haziran 1968'de İstanbul'da yapmış olduğu konuşmada ise 65 bin köyün ancak 656'sında elektriğin olduğunu ve bunun 400'ünü kendilerinin yaptığını, 1968'de 1000 köye elektrik yapıldığını, 1969 yılında da 1200 köye daha yapacaklarını, 1972 yılında ise 5600 köye elektrik yapılacağını belirtmiştir.⁸⁰ Demirel, 1976 yılında Türk-İş 10. Genel Kurulu'nda yapmış olduğu konuşmada, Türkiye'deki köylerden 6 bininde ışığın yandığını vurgulamıştır.⁸¹ 1965'te sadece 265 köyde elektriğin bulunduğu düşünüldüğünde,⁸² önemli oranda bir iyileşme sağlanmış olsa da 1976 yılında Türkiye'de köylerin ancak onda birine elektriğin ulaştırılabildiğini, yüzde doksanının ise hâlen karanlıkta olduğunu göstermektedir.

Köylerin ve köylülerin diğer önemli ihtiyaçları ise su meselesi olmuştur. Temiz içme suyu ve sulama suyu teminine yönelik çalışmalar, uzun yıllar hükûmetlerin ve siyasi partilerin programlarında yer almıştır. Bu çerçevede Çorum'da konuşan AP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel, su davasının bir medeniyet davası olduğunu vurgulamıştır.⁸³ Köylerin su ihtiyaçlarının yıllık programlarla giderilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda 1966 yılı sonuna kadar çeşitli vilayetlerde 610 köye içme suyu getirileceği belirtilmiştir.⁸⁴ 1969 yılına ulaşıldığında 34 milyonluk nüfusun 24 milyonu köylerde yaşamaktadır. Türkiye'de bulunan 62.207 köyden 23.408'inde içecek suyun bulunmadığı, plan kapsamında 1972 yılına kadar 16.500 köye içecek suyun getirilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.⁸⁵ Bu dönemde köy ve köylü meselesi milli bir dava ve aynı zamanda insanlık davası olarak görülmüştür.

78 Çetin Altan, "Batı Bloku gözünü açmalıdır", *Milliyet*, 12 Aralık 1961, 2.

79 Süleyman Demirel, *Seçim Konuşmaları*, (Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı 35, Doğu Matbaası, 1969), 36.

80 Demirel, *Seçim Konuşmaları*, 95.

81 Süleyman Demirel, *Türkiye'de İşçi Sorunları (Başbakan Süleyman Demirel'in Türk-İş'in 10'uncu Genel Kurul Toplantısında Yaptığı Konuşma)*, (Ankara: 1976), 9.

82 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01.0/16.91.12, 7.

83 Süleyman Demirel, *Yazdıkları ve Söyledikleri*, (Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Yayını: 17, Doğu Matbaası, 1965), 163- 164.

84 BCA, 030.01/55.331.1, 102.

85 BCA, 030.01/16.91.12, 7; Süleyman Demirel, *Başbakan ve Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in 12 Ekim 1969 Seçimleri İçin Yaptığı Radyo Konuşmaları*, (Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları No: 37, Doğu Matbaası, 1969), 24.

Başbakan Süleyman Demirel, 28 Mayıs 1968 tarihinde Konya'da yapmış olduğu konuşmada köylerle ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Başbakan Demirel; 1965-1968 yılları arasında 7500 köye su getirildiğini, 1965 yılı başında 265 olan elektrikli köyün 1967 yılı sonunda 400 ilave ile 665'e ulaştığını ve 1968 yılında ise yeniden 1000 köye elektriğin ulaştırılacağını ifade etmiştir. 1960 yılında çiftçiye 2 milyar 375 milyon kredi verildiğini, kredinin 1964 yılında 3 milyar 145 milyon liraya, 1968 yılında ise bu meblağın 6 milyar 923 milyon liraya ulaştığını belirtmiştir. 1964 yılında traktör sayısı 51.781 iken, 1968 yılına kadar 53.652 traktörün daha ilave edildiğini belirtmiştir. 1964'te ortaokul sayısı 762 iken 1968 yılında 350 artırılarak bu sayının 1120'ye ulaştırıldığını vurgulamıştır. Nihayet Başbakan Demirel, Türk köylüsünün medeni ihtiyaçlarını karşılamak için hizmet götürmeyi; toprağına su, tarlasına ucuz gübre, iyi tohum, ucuz alet ve edevat sağlamayı amaçladıklarını belirtmiştir.⁸⁶ Bütün bu veriler köylerin ve köylülerin temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda hükümetlerin çeşitli çalışmalar yaptıklarını göstermektedir. Başbakan Demirel, 3 Ekim 1969'da radyoda yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin kalkınmasının köyün kalkınmasıyla mümkün olduğunu, köyden fıskırmayan ve nimetleri köye inmeyen bir kalkınmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Demirel ayrıca köye yol, su, okul, ışık, telefon ve sağlık hizmetlerinin hepsinin gideceğini ifade etmiştir.⁸⁷

Köylerin yolları meselesi de uzun yıllar hükümetlerin gündeminde olmuştur. Köylerle kasabaları, kasabalarla şehirleri birbirine bağlayan yollar; köylülerle şehirlileri birçok açıdan birbirlerine bağlamıştır. Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt, Türkiye'deki temel davanın köy yolları davası olduğunu vurgulamıştır.⁸⁸ Köy yollarının yapımı aşama aşama gerçekleştirilmiştir. 1950-1960 yılları arasında 15.953 km köy yolu yapılmışken, 1961-1965 yılları arasında 7.309 km, 1966-1969 yılları arasında ise 23.315 km köy yolu yapılmıştır.⁸⁹ 81 bin kilometre olan devlet il ve köy sınırlarının ilk merhalede 200 bin kilometreye ulaşmasında zaruret olduğunu, 200 binin 130 bininin köy yolu olacağını belirten Başbakan Demirel, halen asfaltlanmış olan yollar toplamının 12 bin 566 kilometre olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰ Köy yollarının yapımına 1970'li yıllarda da devam edilmiştir. Yapılan köy yollarının asfaltlanması ise Türkiye'nin bayındırlık faaliyetleri çerçevesinde yıllarca devam etmiştir.

Köylülerin ekonomik faaliyetleri arasında yer alan ziraatın gelişimi konusu, tarımsal destekler ve makineleşme ile farklı bir boyut kazanmıştır. Tarım ve toprak konusunda 1945'ten sonra önemli gelişmeler yaşanmıştır.

86 Demirel, *Seçim Konuşmaları*, 54.

87 Demirel, *Başbakan ve Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in 12 Ekim 1969 Seçimleri İçin Yaptığı Radyo Konuşmaları*, 51.

88 *Milliyet*, 11 Aralık 1961, 3.

89 Adalet Partisi Propaganda Başkanlığı, *Yeni Bir Türkiye*, (Ankara: 1970), 28.

90 BCA, 030.01/16.89.4, 24.

1950’li yıllar da tarımda makineleşmenin hızlandığı ve uygun iklim koşulları ile verimin artış gösterdiği yıllar olmuştur. 1960-1961’de tarımda hasadın istenen düzeyde olmaması, devletin ve toplumun ekonomik durumunu etkilemiştir.⁹¹ Yeni anayasanın hazırlık sürecinde Temsilciler Meclisi Üyesi Feridun Üstün, tarım sektörünün sorunlarına değinmiş ve tarıma ait sorunların çözümü konusunda anayasada esas direktiflere yer verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁹² Köylülerin bu dönemde tarımla ilgili taleplerine bakıldığında en çok; tohumluk, zirai mücadele için ilaç ve araçlar, toprak dağıtımı talebinde bulundukları anlaşılmaktadır.⁹³ Bu talepler, özellikle toprak reformu konusunun köylülerin beklentileri arasında yer almaya devam ettiğini göstermektedir. Diğer taraftan 30 milyonluk nüfusun 20 milyonunun köylerde yaşadığı düşünüldüğünde, zirai ürünlerin değerlendirilmesinin bir zorunluluk olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹⁴ Bu kapsamda, yıllar içerisinde tarımda meydana gelen gelişmeler ekonomik göstergelere de yansımıştır. Tarım ve hayvancılık ürünleri ihracatı, 1961-62 yıllarında ortalama 283 milyon dolardan 1970-71 yıllarında 464 milyon dolara çıkmıştır.⁹⁵

Köylüler için zirai kredilerin artırıldığını belirten Başbakan Demirel, 1964 yılına kadar Türk çiftçisine ve köylüsüne 54 bin traktör sağlandığını, 1965-69 yıllarında ise 65 bin yeni traktörün ilave edildiğini ifade etmiştir.⁹⁶ Demirel ayrıca, topraksız ve az topraklı köylünün toprak sahibi olması için her türlü yardımın yapılacağını belirtmiştir.⁹⁷ Bu açıklama, Başbakan Demirel’in radyoda yapmış olduğu siyasi bir konuşma olsa da toprak reformunda sürekliliğe işaret etmesi bakımından önemlidir. Köylülerin kalkındırılması kapsamında kooperatifleşme konusu da Türkiye’nin gündemindedir. Bu çerçevede Samsun Milletvekili İlyas Kılıç, 11 Mart 1971’de yapmış olduğu konuşmada bilgi vermiş, Anayasanın 51. maddesinde öngörülen kooperatifler konusunda Türk köylüsünün gayret sarf ettiğini belirterek iki bin civarında köy kalkınma kooperatifinin kurulduğunu vurgulamıştır.⁹⁸

Köylerin ve köylülerin eğitim ve kültürle ilgili durumları da yıllar içinde değişim göstermiştir. 1960’lı yıllarda köylüler okullarına ilkokul, ortaokul, öğretmen ve kütüphane talebinde bulunmuşlardır.⁹⁹ Köy okulları ile ilgili 25 Mayıs 1968’de değerlendirme yapmış olan Başbakan Demirel, 1972

91 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Türkçeleştiren: Ahmet Fethi, 4.bs. (İstanbul: Hil Yayınları, 2010), 334.

92 *TMTD*, 3 Nisan 1961, Otuz altıncı Birleşim, Cilt: 2, 488.

93 Keleş ve Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, 52.

94 *BCA*, 030.01/16.88.6, 5.

95 Margulies ve Yıldızoğlu, “Tarımsal Değişim: 1923-70”, 299.

96 Demirel, *Başbakan ve Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel’in 12 Ekim 1969 Seçimleri İçin Yaptığı Radyo Konuşmaları*, 25.

97 Demirel, 52.

98 *MMTD*, 11 Mart 1971, Üçüncü Dönem, 69. Birleşim, Cilt: 12, 185.

99 Keleş ve Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, 52.

yılında bütün köylerin okula kavuşacağını belirtmiştir.¹⁰⁰ 1923'ten sonra bazı köylere gazeteler girmeye başlamış, ancak 1960'lı yıllarda köylerin büyük çoğunluğuna gazeteler, hatta bazı köylere birden çok ulusal ve bölgesel gazeteler girmiştir. Gazetelerin daha çok kahvelerde, köy odalarında, cami önlerinde, köy meydanlarında ve evlerde okunmakta olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰¹ Köylerin ve köylülerin okul, eğitim, kültür gibi ihtiyaçlarına Türk Silahlı Kuvvetleri de destek vermiştir. Bu kapsamda, 1959-1967 yılları arasında 246 bin er köylere okuryazar olarak gönderilmiş ve bu dönemde 540 köyde okul, yol, cami ve köprü yapımına katkı sağlanmıştır.¹⁰² Diğer taraftan, köy ve köylü sorunları çeşitli fikir kulüplerinin dikkatini çekmiş ve kulüp faaliyetlerinin merkezine köy ve köylü sorunları alınmıştır.¹⁰³ Köylülerin önemli diğer ihtiyaçları ve talepleri ise sağlık hizmetleri konusunda olmuştur. Sağlıkla ilgili talepleri hamamlar takip etmiştir.¹⁰⁴ 1970 yılı öncesinde 65 bin köyde yaşayan köylülerden ancak 10 milyonunun sağlık yardımlarından yararlandığı, 20 milyonunun ise bu hizmetten yararlanamadığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ 1976 yılında 40 milyonluk Türkiye nüfusundan 30 milyonunun Türk köylüsü olduğunu belirten Süleyman Demirel, köylülere sosyal güvence sağlanması için çalışılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁶ İncelenen dönemde köy ve köylü sorunları yöneticilerin ve aydınların kafa yordukları konulardan olmuştur. Sorunların önemli bir kısmına çözüm üretilmiş olsa da diğer önemli bir kısmı ise sonraki hükûmetlere bırakılmıştır.

6. Köyden Şehre Göç ve Göçün Doğurduğu Sonuç: Gecekondulaşma

Savaşlar ve salgın hastalıklarla azalan nüfusun artırılmasına yönelik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren çeşitli tedbirlere başvurulmuştur. İzmir İktisat Kongresi'nde nüfusun artırılması ve sağlığın korunmasına yönelik belirlenmiş olan hedeflerden itibaren düzenli bir şekilde nüfusla ilgili yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.¹⁰⁷ Nüfusun kahir ekseriyeti kırsal kesimde yaşamaktadır. Ekilebilir tarım arazilerinin durumu, yeteri kadar toprağı olmayan çiftçilerin toprağı kavuşturulmasına yönelik çalışmalar kapsamında toprak reformu girişimleri, tarımda makineleşme gibi faaliyetler Cumhuriyet tarihinde sıklıkla gündeme gelen konular olmuştur.

100 Demirel, *Seçim Konuşmaları*, 36.

101 Keleş ve Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, 60-63.

102 *Milliyet*, 18 Temmuz 1967, 1.

103 Kurtuluş, *1965- 1971 Türkiye'de Devrimci Mücadele ve Dev-Genç*, (Ankara: Kurtuluş Yayınları, 1971), 29.

104 Keleş ve Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, 50.

105 Demirel, *Seçim Konuşmaları*, 99.

106 Demirel, *Türkiye'de İşçi Sorunları (Başbakan Süleyman Demirel'in Türk-İş'in 10'uncu Genel Kurul Toplantısında Yaptığı Konuşma)*, 8- 9.

107 Mustafa Salep, "Nüfus Artışı, Planlı Kalkınma ve Doğum Kontrolü Üçgeninde Türkiye Nüfusu (1923-2023)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 23, 46 (2023-Bahar): 373-374.

Diğer taraftan sanayileşme konusunda atılan adımlar ve sektörler arası dengeli dağılıma yönelik politikalar eş zamanlı olarak sürdürülmek istenmiştir. Sektörler arasında gerçekleştirilmek istenen denge politikaları köy ve şehir arasındaki ticari, sosyal ve ekonomik ilişkilere yansımıştır. Tarıma elverişli topraklar açısından limite yaklaşılmış olması, tarımsal işletmelerin çok parçalı vaziyeti, tarımsal alanda nüfusun fazla olması kırsal kesimde karşılaşılan sorunlar arasında yer almıştır.¹⁰⁸ Verasetle toprakların bölünmeye başlaması, zamanla büyük toprak sahipliğinin ortadan kalkmaya başlamasına neden olmuştur. Toprakların bölünmesi, tarımsal üretimi doğrudan etkileyerek ürün hacmini azaltmış, işsizliği ise artırmıştır.¹⁰⁹

Kırsal kesimde nüfusun fazlalığı, tarımsal alanların yetersizliği ve toprakların çeşitli nedenlerle küçülmesi, büyük şehirlerde sanayinin kurulması kırsal kesimden şehirlere göçü başlatmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de 1950 sonrasında hızlı bir şehirleşme olgusu göze çarpmaktadır. Avrupa’da şehirleşme, sanayileşmenin doğal bir sonucu iken, Türkiye’de şehirleşme ağırlıklı olarak kırsal alanın nüfusu itmesinden kaynaklanmıştır.¹¹⁰ Türkiye’de 1950-55 yıllarında nüfus artış hızının %3 olarak gerçekleşmesinin¹¹¹ ve sonrasında da hızlı nüfus artışının tarımda ve diğer sektörlerde gizli işsiz sayısını artırdığı anlaşılmaktadır. Tarımda makineleşme bir taraftan ekilen araziye artırmış, diğer taraftan tarımda gizli işsiz sayısının artmasına neden olmuştur. Bu durum köylerden şehirlere göçü artırdığı gibi şehirlerde ilkel konutların yapılmasına ve gecekondu mahallelerinin oluşmasına neden olmuştur.¹¹² 1960’lı yıllara ulaşıldığında köylerin büyük çoğunluğunda köy dışına göçün yaşandığı tespit edilmiştir.¹¹³ Bu gelişmeler, köyler ve şehirler arasında iki yönlü sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimin oluşmasına aracılık etmiştir.

Köylerden şehirlere göç, büyük şehirlerde yoğunluğa neden olduğu gibi kalacak yer sorunu ortaya çıkarmıştır. Bir gazete haberinde; “İstanbul’un taşı toprağı altındır.” düşüncesiyle İstanbul’a gelenlerin kalacak yer bulamadıkları için köprü altlarında sabahladıkları yazılmıştır. Bu manzara karşısında gazetenin; “*Anadolu’dan* şehre akın mutlaka durdurulmalıdır.” başlığı ile konuyu gündeme taşıdığı görülmektedir.¹¹⁴ 1960-1965 yıllarında Marmara’da şehirleşme oranındaki artış %8 iken, aynı dönemde Doğu’da bu oran %25 olarak gerçekleşmiştir.¹¹⁵ Bölgeler arasında farklı hızlarda da olsa şehirlere göç, sosyolojik bir durum olarak devam etmiştir. Türkiye nüfusunun

108 Keleş, *Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, 30-31.

109 Keleş ve Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, 27-28.

110 Tevfik Çavdar, *Türkiye 1968*, (İstanbul: İzlem Yayınları: 59, 1969), 20.

111 Salep, “Nüfus Artışı, Planlı Kalkınma ve Doğum Kontrolü Üçgeninde Türkiye Nüfusu (1923-2023)”, 380.

112 Talas, Dilik ve Işıklı, *Türkiye’de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme (İktisadi Yönleri İle)*, 4.

113 Keleş ve Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, 57.

114 *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1961, 1.

115 Tarık Ziya Ekinci, *Doğu Dramı*, (Ankara: TİP Mecliste No: 5, Ankara Basım ve Ciltevi, 1967), 18.

ve köylerden şehirlere göçün düzenli olarak arttığı düşünüldüğünde, köy nüfusunun 1950'de %81,5 iken 1965'te %70,1'e,¹¹⁶ 1970 yılında ise %61,55'e düştüğü anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Bu düşüş, sonraki yıllarda da düzenli olarak devam etmiştir. Şehir nüfusunun düzenli olarak artması ise hizmet sektöründeki istihdamı 1,5 milyon, geçici işlerde çalışanların da sayısını artırmıştır.¹¹⁸

Şehirlerdeki işçi sayısında meydana gelen artış, şehirleşmenin önemli bir yönünü göstermektedir. Bu kapsamda; Ankara'da 1952 yılında 16.821 olan işçi sayısı 1960 yılında %132 artarak 38.256'ya, Eskişehir'de 1952 yılında 12.458 olan işçi sayısı 1960 yılında %23 artarak 15.335'e, İstanbul'da 1952 yılında 98.046 olan işçi sayısı 1960 yılında %49 artarak 145.793'e, Konya'da 1952 yılında 6.103 olan işçi sayısı 1960 yılında %67 artarak 10.184'e, Kayseri'de 1952 yılında 8.697 olan işçi sayısı %50 artarak 13.050'ye yükselmiştir. Bu artış, sonraki yıllarda da düzenli olarak devam etmiştir. Herhangi bir işe yerleştirilemeyen işçi sayısı ise zaman zaman iniş çıkış göstermiş olsa da artmıştır. Bu bağlamda, 1946 yılında herhangi bir işe yerleştirilemeyen işçi sayısı 368 iken bu sayı 1950'de 2.813'e, 1955 yılında 3.249'a, 1960 yılında ise 9.881'e yükselmiştir.¹¹⁹

1950'lerden itibaren hızla artan köyden şehire göç, şehirlerde başta konut olmak üzere birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar, çalışma kapsamında değerlendirilmiş olacaktır. Kırsal kesimden şehirlere yönelen göç, en başta mesken sorununu ortaya çıkarmıştır. Kamu veya özel sektörün mesken ihtiyacını karşılayamaması, göçle gelen aileleri kanuna aykırı olarak özel veya kamu arazilerine gecekondu yapmaya yöneltmiştir. 1945-1960 arasında Ankara, İstanbul ve İzmir'de inşa edilmiş olan gecekondu sayısının 120.000'i bulduğu ve buralarda yaşayanların sayısının da 800.000'e ulaştığı bilinmektedir. Şehirlerde gecekondu mahalleleri oluşmaya başlamıştır. Bu kapsamda İstanbul'da Kazlıçeşme, Taşlıtarla Ankara'da ise Altındağ ve Gülveren gecekondu bölgeleri oluşmuştur. Gecekondu bölgelerinin hızla büyümesi yol, kanalizasyon, temizlik, elektrik, sağlık ocağı, cami, okul, karakol ve çarşı gibi ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır.¹²⁰

Şehirlerde gecekonduların hızla artışı, bu sorun çevresinde başka sorunları ortaya çıkarmıştır. Hazineye ait arazilerin işgal edilmesi köylerde toprak ağalığı sistemini ortaya çıkarmış olmakla birlikte 1950'lerden sonra aynı manzara ile şehirlerde karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Devlet otoritesinin yeteri kadar kullanılamaması veya kullanılmak istenmemesi, kamu mülkiyetindeki

116 BCA, 030.01/16.89.4, 27.

117 Davut Dursun, *12 Mart Darbesi (Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler)*, (İstanbul: Şehir Yayınları, 2003), 25; Çağlar Keyder, "İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950- 1980", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, der. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, (İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 2003), 325.

118 Keyder, "Türkiye Demokrasininin Ekonomi Politikası", 64.

119 Keleş, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*, 53, 66.

120 Keleş, 69, 72.

toprakların işgaline neden olmuştur. 1950'den sonra şehirlerde nüfusun hissedilir derecede artması, gecekondulaşımından menfaat elde etmek isteyen yeni bir zümre olarak “gecekondulaşım ağalarını” ortaya çıkarmış, bunlar tarafından işgal edilmiş olan hazine arazileri şehirlerde kalacak yer sorunu yaşayan vatandaşlara satılmaya başlanmıştır. Bu durumun, büyük şehirlerin tamamında farklı usullerle de olsa devam ettiği söylenebilir.¹²¹

1960'lı ve 1970'li yıllar da köyden şehre göçün ve bunun neticesinde gecekondulaşımın yoğunluk kazandığı yıllar olmuştur. “*Türkiye’de halkın yüzde 36’sı kira ile oturuyor.*” başlıklı haberde İmar ve İskân Bakanı Mehmet Rüştü Özal’ın, halkın yüzde 36’sının kirada oturduğuna, mesken sıkıntısının devam etmesi durumunda 240 bin olan gecekondunun, 1965’te 430 bini, 1967 yılında 500 bini, 1970 yılında ise 700 bini bulacağına dair değerlendirmesi yer almıştır. Bu bilgiler mezkûr Bakanlığın raporlarına da yansımıştır.¹²² Diğer taraftan 1960 yılında şehirde yaşayanların %13,5’i, 1965 yılında ise şehirde yaşayanların %21,8’inin gecekondularda yaşadığı anlaşılmaktadır.¹²³ Devlet Planlama Teşkilatı raporuna göre Türkiye’de her yıl 150 bin meskene ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. 1961 yılı itibarıyla Türkiye’de 3 milyonu köylerde, 1,5 milyonu ise şehirlerde olmak üzere toplam 4,5 milyon meskenin olduğu bilinmektedir.¹²⁴ 1960-1970 arası dönemde şehir nüfusunun 5 milyon arttığı ve toplamda bu oranın yüzde 39’a ulaştığı tespit edilmiştir. Şehirlere gelen kırsal nüfusun mesken ihtiyacının karşılanamaması, olağan dışı bir gelişme olan gecekondulaşmayı artırmıştır.¹²⁵

Bütçe Karma Komisyonu’nda 22 Ocak 1962’de konuşan İmar ve İskân Bakanı Muhittin Güven ise memlekette 600-700 bin meskene ihtiyacın olduğunu belirtmiştir.¹²⁶ Belirtilen tarihlerde Türkiye’nin mesken ihtiyacına yönelik farklı değerlendirmeler yapılmış olsa da ihtiyacın ertelenemez bir sorun olduğu bilinmektedir. Şehirlere göç, bir tarafta gecekondulaşmayı artırırken diğer tarafta işçilerin sosyal haklar konusundaki mücadelesini güçlendirmiştir.¹²⁷ Kanun dışı yollarla oluşturulmuş olan gecekondular, yerel yönetimler başta olmak üzere devletin organları için çeşitli sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Yapılmış olan gecekonduların yıkılmasına dair veya tam zıddı haberler uzun yıllar kamuoyunu meşgul etmiştir. İmar ve İskân Bakanı Fahrettin Kerim Gökay, gecekonduların yıkılmayacağını açıklamış ve büyük şehirlerdeki sanayi bölgelerinin bir plan dâhilinde düzenleneceğini vurgulamıştır.¹²⁸ Aynı ay içerisinde yapılmış olan bir başka haberde ise,

121 Kuyumcu, *Türkiye’de Toprak Sorunu Süreci*, 40-44.

122 *Milliyet*, 8 Mart 1961, 1; *Milliyet*, 6 Haziran 1963, 1.

123 BCA, 030.01/16.89.4, 28.

124 *Milliyet*, 27 Aralık 1961, 1.

125 Keyder, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, 64.

126 *Milliyet*, 23 Ocak 1962, 1.

127 Gülsüm Tütüncü Esmer, *CHP: 1965-1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, (Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2006), 40.

128 *Milliyet*, 2 Temmuz 1962, 1; İmar ve İskân Bakanı Gökay, dokuz ay sonra yaptığı açıklamada;

İstanbul'un muhtelif semtlerinde şahıs arsalarına kurulmuş olan 4 bin civarındaki gecekonduunun bir hafta içinde yıkılacağı belirtilmiştir.¹²⁹ İki ay sonra, 1962 yılı Eylül ayı içinde ise Ankara'da gecekonduuları yıktırılan 500 civarındaki vatandaşın Başvekâlete sessiz yürüyüş gerçekleştirdikleri haberi paylaşılmıştır.¹³⁰

İmar ve İskân Bakanı Celalettin Uzer, 1964 yılı Mart ayında yapmış olduğu açıklamada; İstanbul'da 450 bin, Ankara'da 300 bin ve İzmir'de 200 bin kişinin gecekonduarda yaşamakta olduğunu, gecekondu davasının ancak 1976 yılında halledilmiş olacağını belirtmiştir.¹³¹ Bakanın üç şehirle ilgili vermiş olduğu bilgilere ek olarak, 1963-1964 yıllarında 13 büyük şehirde yapılan sayımlarda 1 milyon 800 bin kişinin gecekonduarda yaşadığı belirtilmiştir.¹³² Süleyman Demirel, 1965 yılında Ankara'da 93 bin gecekonduunun bulunduğunu ve bunların $\frac{3}{4}$ 'ünün yolu, suyu ve elektriğinin bulunmadığını, yine aynı yıl İstanbul'da 130 bin gecekondu 600 bin vatandaşın yaşadığını ve bunlardan 90 bininin sudan, yoldan ve elektrikten mahrum olduğunu belirtmiştir.¹³³ İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşeoğlu, 30 Haziran 1966'da İstanbul Belediye Meclisinde yapmış olduğu konuşmada; 20 bin gecekonduya elektrik ve 20 bin gecekonduya da su verileceğini belirtmiştir.¹³⁴ Bu veriler ve bilgiler, gecekondu konusunda tedbir alınmasını zorunlu kılmış olsa da yeni sorunlara yol açabilecek öneriler de eksik olmamıştır. CHP İstanbul Milletvekili Oğuz Oran, hazırlamış olduğu kanun teklifiyle Türkiye'deki bütün gecekonduaların bir defaya mahsus tapularının verilmesini önermiştir.¹³⁵

Kırsal kesimden şehirlere göçen vatandaşların oluşturmuş oldukları gecekondu sorununa yasal bir çözüm bulmak amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Gecekondu Kanunu olarak getirilmiş olan yasa, görüşmeler neticesinde 11 Temmuz 1966'da Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir. 348 milletvekilinden 311'i kabul, 28'i ret, 9'u çekimser oy kullanmıştır.¹³⁶ Kanun, Cumhuriyet Senatosu'nda ise 20 Temmuz 1966'da görüşülmeye başlanmıştır. Bu Kanun'la mevcut gecekonduaların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondu yapımının önlenmesi ve bu amaçlarla alınması gereken tedbirler düzenlenmiştir.¹³⁷ Gecekondu Kanunu'nda gecekondu şu şekilde tarif

gecekondu sorununu çözmek için gecekondu başına bütçeye 65 lira konduğunu belirtmiştir. *Son Havadis*, 23 Nisan 1963, 1.

129 *Son Havadis*, 14 Temmuz 1962, 1.

130 *Son Havadis*, 13 Eylül 1962, 1.

131 *Milliyet*, 7 Mart 1964, 1.

132 Tütüncü Esmer, *CHP: 1965-1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, 41.

133 Demirel, *Seçim Konuşmaları*, 73.

134 *Milliyet*, 1 Temmuz 1966, 1.

135 *Milliyet*, 2 Aralık 1964, 1.

136 *MMTD*, 11 Temmuz 1966, İkinci Dönem, Yüz sekizinci Birleşim, Cilt: 7, 612.

137 *CSTD*, 20 Temmuz 1966, Birinci Dönem, Doksanıncı Birleşim, Cilt: 36, 368; <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.775.pdf> (Giriş Tarihi: 07/09/2024).

edilmiştir: “İmar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar kastedilmektedir.”¹³⁸ Nihayet Cumhuriyet Senatosu, Gecekondu Kanunu’nu 20 Temmuz 1966’da oylamış, 114 üyenin katıldığı oylamada 112 üye kabul etmiş, 2 üye ret oyu vermiştir. Böylece Gecekondu Kanunu yasalaşmıştır.¹³⁹

İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşeoğlu, 10 Ağustos 1966’da yapmış olduğu açıklamada yeni Gecekondu Kanunu’nun yürürlüğe girmiş olduğu 30 Temmuz 1966 tarihinden önce yapılmış olan gecekonduların hiçbir surette yıkılmayacağını belirtmiştir. Gecekondu önleme bölgesinde konut sağlanmadan hiçbir surette gecekonduya dokunulamayacağını vurgulamıştır.¹⁴⁰ Kanun çerçevesinde çeşitli çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bakanlık verilerine göre 1966 yılı itibarıyla İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana dâhil 500 bin gecekonduyunun ıslahının gerektiği belirtilmiş,¹⁴¹ 22 ilde gecekonduların ıslah edileceği haberi basına yansımıştır.¹⁴² Kanun sonrasında bir taraftan gecekonduların önlenmesi ve ıslahı faaliyetleri sürdürülürken diğer taraftan İstanbul’a göç eden 280 kişilik Tokatlı ailelerin çadırlarda yaşadığı haberi basına yansımıştır.¹⁴³ Bu dönemde Başbakan Demirel ise gecekondu önleme bölgeleri çerçevesinde kamulaştırmaların yapılacağını vurgulamıştır.¹⁴⁴ 1965 yılında 400 bin gecekondu devraldıklarını belirten Demirel, bunların %80’inin ışıktan, sudan ve yoldan mahrum 2,5 milyon vatandaşa tekabül ettiğini belirtmiştir. 1969 yılı itibarıyla bu gecekonduların ¾’ünün medeni imkânlarla kavuşturulduğu vurgulanmıştır.¹⁴⁵

Büyükşehirlere göçün getirmiş olduğu sorunları 1970’li yıllarda bir yazar şu şekilde değerlendirmektedir: “...Ankara merkezinin şimdiden %65’inin gecekonduyla çevrelendiği biliniyor. Öteki büyük kentler de öyle... Çok kez kanalizasyon, ıskık, ulaşım, yol, su yetersiz ya da yok... İş, ekmek bulmak güç. Okul, öğretmen bulmak güç. Sağlık ocağı, doktor, ebe, sağlıkçı bulmak güç. Hastalıklar, yokluklar ise her gün çığ gibi büyümekte... Yakıt gereksinimleri yeterince giderilemiyor. Sosyal, ekonomik sorunlar köylerden kentlere inmiş, yurttaşları her geçen gün sıkboğaz etmekte...”¹⁴⁶ 1974 yılında İmar ve İskân Bakanlığı Danışma Kurulu’nda Ergun Ünaran ise şunları belirtmiştir: “...Önümüzdeki yirmi yıl içinde nüfusu on bini aşan kentlerimizde oturanların 30-35 milyon artacağını, kentlerde toplam nüfusumuzun yüzde

138 CSTD, 20 Temmuz 1966, Birinci Dönem, Doksanıncı Birleşim, Cilt: 36, 368.

139 CSTD, 20 Temmuz 1966, Birinci Dönem, Doksanıncı Birleşim, Cilt: 36, 384.

140 Milliyet, 11 Ağustos 1966, 1.

141 Hürriyet, 13 Ağustos 1966, 1.

142 Tercüman, 25 Ocak 1967, 1.

143 Hürriyet, 21 Haziran 1968, 1.

144 BCA, 030.01/16.89.4, 25.

145 Demirel, Başbakan ve Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel’in 12 Ekim 1969 Seçimleri İçin Yaptığı Radyo Konuşmaları, 26; BCA, 030.01/16.91.12, 8.

146 Kuyumcu, Türkiye’de Toprak Sorunu Süreci, 22.

75'inin barınacağını, kent alanlarının iki yüz bin hektar büyüyeceğini, duymayan, öğrenmeyen kalmadı. Yılda yüzde 5,5 gibi büyük bir hızla ve sağlıklı biçimde irileşen kentlerimizin yaratmakta olduğu ve yaratacağı sorunlara bugüne kadarki anlayışla çözüm aramanın olanaksızlığı ortadadır. Olay gözümüzün önünde sürüp gidiyor...¹⁴⁷ Bütün bu değerlendirmeler, köylerden şehirlere göçün kırsalda ve özellikle kentlerde çeşitli sorunlara yol açtığı, sorunların çözümü için mahallî ve ulusal politikalar belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır.

Sonuç

İnsanlık tarihi boyunca bireyler ve toplumlar, çeşitli nedenlerle bir yerden başka bir yere göç etmişlerdir. Hayatın sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi isteği, yer değişikliğinin öncelikli nedenlerindendir. Özellikle Yeni Çağ'dan itibaren insanlığın teknik alanda elde etmiş olduğu başarı, bireylerin ve toplumların kararlarını etkilemiştir. Nihayet, sanayileşme süreci ve yaşanan coğrafyanın uğraşı alanlarına etkisi toplumların çevre tercihlerine dair kararlarına yansımıştır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamasına rağmen, başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde kurulmaya başlanan sanayi tesisleri kentlerde yaşama konusunda teşvik edici bir unsur olmuştur. Modernleşme süreci ile birlikte ulaşım ağının genişlemesi, demiryolunun ülke içerisinde yayılmaya başlaması, toplumsal hareketliliği artırmıştır. Bu hareketlilik, sonraki dönemlerde yaşanan gelişmelerle birlikte artış göstermiştir. Çalışmamızın sınırları kapsamında Cumhuriyet sonrasında ilk defa nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleştirilmiş olup, sayım sonuçlarına göre nüfusun dörtte üçünün kırsal kesimde yani köylerde ve kasabalarda yaşadığı tespit edilmiştir. 1923 yılını esas aldığımızda, kırsalda yaşayan nüfusun biraz daha fazla olduğu söylenebilir. Kırsal nüfus çoğunluğu yıllar içinde azalmış olsa da 1985 yılına kadar şehir nüfusu karşısında oransal üstünlüğünü korumuştur.

Sanayi tesislerinde iş olanaklarının fazlalığı ve şehir kültürünün insanları etkileyen yönü, şehirlerdeki nüfusu artırmış olmakla birlikte, kırsal nüfusun sayısal üstünlüğü köylerle ve köylülerle ilgili meselelerin sıkça hükûmet politikalarında yer almasını sağlamıştır. Makale çalışması kapsamında Cumhuriyet'in ilk elli yılında köylerin ve köylülerin genel durumlarına bakıldığında, sorunların önemli oranda tespit edildiği, ancak kısa sürede bütün sorunların çözüme kavuşturulamadığı anlaşılmaktadır. Sorunların çözümü, devletin ve toplumun imkânları doğrultusunda tedricen gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet yöneticilerinin köylülerle ilgili sarf etmiş oldukları sözler, köylerle ve köylülerle yakından ilgilenileceği kanaatini doğurmuştur. Diğer taraftan, gerçekleştirilmiş olan

147 Kuyumcu, *Türkiye'de Toprak Sorunu Süreci*, 38.

dönüşümün kırsal kesimde yaşayan vatandaşlara tanıtılması ve yapılmış olan yasal düzenlemelerin desteklenmesi amacıyla köylerle ve köylülerle ilgili çeşitli çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ülkenin tarım ağırlıklı ticari ilişkileri kırsal kesime yönelik politikalara ağırlık kazandırmıştır. Tarım arazilerinin verimli hale getirilmesi, tarımda makineleşme ve toprağı olmayan veya az toprağı olan çiftçilere toprak verilmesine yönelik toprak reformu projeleri ağırlığın ilk aşamasını oluşturmuştur. Kredilerle tarım sektörünün desteklenmesi, tarımsal üretimde artışa katkı sağlamıştır. İklim koşullarının olumlu seyrettiği yıllar, tarımda reform çalışmaları ile bütünleştğinde çiftçiler açısından bereketli dönemler ortaya çıkmıştır. Bütün bunlara rağmen, ekilebilir arazilerin kırsaldaki nüfusun geçimi için yeterli olmaması, mirasla arazilerin küçülmeye başlaması yeni bir hareketliliği ortaya çıkarmıştır. Bu durum, insanların köylerden şehirlere göçüne neden olmuştur. Bu göç, Cumhuriyet'in ilk elli yılında düzenli bir şekilde devam etmiş, ancak sonlanmamıştır. Bu durum, zamanla kırsal kesim nüfusunu doğrudan etkilemiş, köy ve köylü meselelerinin de dönüşümüne aracılık etmiştir.

Sanayi sektörüne yönelik yapılan çeşitli yatırımlar, bu alanda işçi talebini artırırken, tarım sektöründe oluşan işsizliğin ise tamamen ortadan kaldırılamadığı söylenebilir. Kırsalda oluşan sosyal ve ekonomik gelişmeler, nüfusu önemli oranda şehirlere yöneltmiştir. 1950'li yıllarda yoğunlaşan ve sonraki yıllarda da artarak devam eden köyden şehire göç, büyük şehirlerde yeni sorunlara neden olmuştur. Büyük şehirlere göç eden vatandaşların kalacak yer bulamaması, yasal olmayan bir süreci başlatmış ve şehirlerde gecekondular çoğalmıştır. Birçok büyük şehirde gecekondular mahalleleri kurulmuştur. Hazine arazilerine veya özel şahıs arazilerine kurulan gecekonduların plansız bir şekilde büyümesi, gecekondularda yaşayan vatandaşların temel insani hizmetlerden uzun yıllar yararlanamamalarına neden olmuştur. Cumhuriyet'in ilk elli yılında yönetici elitin ve aydınların yakından takip etmiş oldukları köy ve köylü meselesi, sonraki yıllarda da üzerinde önemle durulan konular arasında yer almıştır. Nüfusun büyük şehirlerde hızla artması ise plansız yapılaşma başta olmak üzere birçok ekonomik, sosyal ve kültürel sorunun temelini oluşturmuş ve sorunların bir kısmının günümüze kadar gelmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet'in ilk elli yılında köy ve köylü, göç ve gecekondular meselesi yoğun bir şekilde tartışılmış olsa da sorunlar ortadan kaldırılamamıştır. Sonraki yıllarda da bu konular hem merkezi hükümetin hem de mahalli idarelerin üzerinde önemle durdukları konulardandır. Özellikle, ikinci elli yıllık dönemde de köy ve köylü meseleleri ile şehirlerdeki sorunlar birer “memleket meselesi” olarak görülmeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 030.01/55.331.1, 102.

BCA, 030.01/16.88.6, 5.

BCA, 030.01/16.89.4, 24.

BCA, 030.01/16.89.4, 25.

BCA, 030.01/16.89.4, 27.

BCA, 030.01/16.89.4, 28.

BCA, 030.01/16.91.12, 7.

BCA, 030.01/16.91.12, 8.

II. Resmi Yayınlar

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı*. Ankara: DİE Yayını, 1960.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı (Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 24.10.1965)*. Ankara: DİE Matbaası, 1969.

CSTD, 20 Temmuz 1966, Birinci Dönem, Doksanıncı Birleşim, Cilt: 36.

Genelkurmay Başkanlığı, *Atatürkçülük (Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri)*. Cilt: 1, İstanbul: MEB Yayınları, 1998.

KMTD, 20 Şubat 1961, İkinci Birleşim, Cilt: 1, Ekler bölümü.

MMTD, 11 Temmuz 1966, Cilt: 7, İkinci Dönem, Yüz sekizinci Birleşim.

MMTD, 11 Mart 1971, Cilt: 12, Üçüncü Dönem, 69. Birleşim.

Resmi Gazete, 22 Nisan 1940, Sayı: 4491.

Resmi Gazete, 22 Nisan 1940, Sayı: 4491.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 15, Devre: VI, İçtima: 25.

- TBMM Zabıt Ceridesi*, 1 Kasım 1941, Cilt: 21, Devre: VI, İçtima: 3.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 27 Mayıs 1943, Cilt: 2, Devre: VII.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 14 Mayıs 1945, Cilt: 17, Dönem: VII, Birleşim: 54.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 11 Haziran 1945, Cilt: 18, Devre: VII, Birleşim: 72.
- TMTD*, 3 Nisan 1961, Cilt: 2, Otuz altıncı Birleşim.
- Ziraat Vekâleti, *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi*. Ankara: Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Neşriyatı, 1938.

III. Süreli Yayınlar

- Cumhuriyet*
- Hürriyet*
- Milliyet*
- New York Times*
- Son Havadis*
- Tercüman*

IV. Kitaplar ve Siyasi Parti Yayınları

- Adalet Partisi, *Milli Hakimiyet Mücadelesinde Adalet Partisi*. Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı No 1, Şark Matbaası, 1963.
- Adalet Partisi Propaganda Başkanlığı, *Yeni Bir Türkiye*. Ankara, 1970.
- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Türkçeleştiren: Ahmet Fethi, 4. Baskı, İstanbul: Hil Yayınları, 2010.
- Arzık, Nimet, *Demirel'in İçi-Dışı*. İstanbul: Milliyet Yayınları 50, 1985.
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, *CKMP'nin 5 Haziran 1966 Tarihinde Yapılan Kısmi Senato Seçimleri Münasebetiyle Yaptığı Radyo Konuşmaları*. Ankara: Arı Matbaası, 1966.
- Cumhuriyet Halk Partisi, *Kalkınma Meselemiz (Hürriyet İçinde Hızla Kalkınma CHP'nin Ana Davasıdır)*. Ankara: CHP Araştırma ve Yayın Bürosu No 22, Rüzgarlı Matbaası, 1961.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye 1968*. İstanbul: İzlem Yayınları 59, 1969.
- Demirel, Süleyman, *1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru*. Ankara: Doğu Matbaası, 1973.

- Demirel, Süleyman, *Başbakan ve Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in 12 Ekim 1969 Seçimleri İçin Yaptığı Radyo Konuşmaları*. Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları No 37, Doğu Matbaası, 1969.
- Demirel, Süleyman, *Seçim Konuşmaları*. Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Neşriyatı 35, Doğu Matbaası, 1969.
- Demirel, Süleyman, *Türkiye'de İşçi Sorunları (Başbakan Süleyman Demirel'in Türk-İş'in 10'uncu Genel Kurul Toplantısında Yaptığı Konuşma)*. Ankara, 1976.
- Demirel, Süleyman, *Yazdıkları ve Söyledikleri*. Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Yayını 17, Doğu Matbaası, 1965.
- Demirel, Tanel, *Adalet Partisi (İdeoloji ve Politika)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Dursun, Davut, *12 Mart Darbesi (Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler)*. İstanbul: Şehir Yayınları, 2003.
- Ekinci, Tarık Ziya, *Doğu Dramı*. Ankara: TİP Mecliste No 5, Ankara Basım ve Ciltvi, 1967.
- İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*. 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 2023.
- İsen, Can Kaya, *22 Şubat- 21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.
- Karaömerlioğlu, Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta (Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem)*. 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Keleş, Ruşen, *Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri (1927-1960)*. Ankara: Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, 1961.
- Keleş, Ruşen ve Orhan Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*. Ankara: Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1962.
- Kurtuluş, *1965-1971 Türkiye'de Devrimci Mücadele ve Dev-Genç*. Ankara: Kurtuluş Yayınları, 1971.
- Kuruç, Bilsay, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç ve Yazılar)*. Ankara: Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No: 15, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1963.
- Kuyumcu, İbrahim, *Türkiye'de Toprak Sorunu Süreci*. Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret, 1976.

- Örtülü, Erdoğan ve Erdoğan Erentöz, *Türk Sendikacılık Tarihi*. Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayi, 1968.
- Talas, Cahit, Sait Dilik ve Alpaslan Işıklı, *Türkiye’de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme (İktisadi Yönleri İle)*. Ankara: Siyasi Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Sevinç Matbaası, 1965.
- Türkeş, Alparslan, *Temel Görüşler*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1975.
- Türkoğlu, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*. VI. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, 2017.
- Tütüncü Esmer, Gülsüm, *CHP: 1965- 1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2006.

V. Makaleler

- Altan, Çetin, “Batı Bloku gözünü açmalıdır.” *Milliyet*, (12 Aralık 1961): 2-2.
- Biberçin, Mukbil, “Köy Kalkınması ve Liderlik.” *Cumhuriyet*, (19 Mart 1966): 2-2.
- Kemal, Nusret, “Halkçılık”, *Ülkü Halkevi Mecmuası* 1, 3 (Nisan 1933): 185-190.
- Kemal, Nusret, “Köy Seferberliğine Doğru.” *Ülkü Halkevleri Mecmuası* 1, 5 (Haziran 1933): 355-361.
- Keyder, Çağlar, “İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950- 1980.” *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleyenler: İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, (İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 2003): 310-325.
- Keyder, Çağlar, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası.” *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleyenler: İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, (İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 2003): 38-64.
- Köymen, Nusret, “Sanayide Yayıncılık.” *Ülkü Halkevi Dergisi* 7, 39 (Mayıs 1936): 175-177
- Margulies, Ronnie ve Ergin Yıldızoğlu, “Tarımsal Değişim: 1923-70.” *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleyenler: İrvin Cemil Schick- Ertuğrul Ahmet Tonak, (İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 2003): 285-309.
- Salep, Mustafa, “Nüfus Artışı, Planlı Kalkınma ve Doğum Kontrolü Üçgeninde Türkiye Nüfusu (1923-2023).” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 23, 46 (2023-Bahar): 371-423.

VI. İnternet Kaynakları

<https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670#:~:text=1927%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilen%20ilk%20say%C4%B1ma,n%C3%BCfus%20kentsel%20alanlarda%20toplanmaya%20ba%C5%9Flam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>

(Erişim: 05.07.2024)

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.775.pdf>

(Erişim: 07/09/2024).

Extended Abstract

Throughout human history, individuals and societies have migrated from one place to another for various reasons. The desire to maintain a healthy life is one of the primary factors driving migration. Particularly since the Early Modern Period, humanity's achievements in the field of technology have influenced the decisions of individuals and societies. Eventually, the process of industrialization and the impact of the geography on the livelihoods of societies have reflected in their decisions regarding environmental preferences. In the last century of the Ottoman Empire, although the vast majority of the population lived in rural areas, the industrial facilities established in large cities, especially in Istanbul, became an encouraging factor for urban life. With the modernization process, the expansion of transportation networks and the spread of railways within the country have increased social mobility. This mobility has grown with subsequent developments in later periods. Within the scope of our study, the first population census after the establishment of the Republic was conducted in 1927, and the results revealed that three-fourths of the population lived in rural areas, namely in villages and towns. When considering the year 1923, it can be said that the rural population was slightly higher. Although the majority of the rural population decreased over the years, it maintained its proportional superiority over urban populations until 1985. The fact that families living in villages and engaged in agriculture constituted the majority of the country's population ensured that rural issues remained on the agenda of both government officials and intellectuals. The issues of citizens from villages moving to cities gained attention, and programs were prepared to achieve economic development, accompanied by various congresses. In addition to the implementation of modern agricultural methods, there was also an attempt to develop industry in order to create a balance between sectors.

The abundance of job opportunities in industrial facilities and the influence of urban culture on individuals have increased the population in cities. However, the numerical superiority of the rural population ensured that issues related to villages and peasants were frequently included in government policies. Within the scope of this article, an analysis of the general conditions of villages and peasants during the first fifty years of the Republic reveals

that while many problems were identified, it is evident that not all issues were resolved in a short period of time. The resolution of these problems was gradually implemented in line with the available resources of the state and society. In the early years of the Republic, the statements made by state officials regarding peasants created the impression that there would be close attention to issues concerning villages and peasants. On the other hand, it is understood that various efforts were made regarding villages and peasants, aiming to introduce the transformation that had taken place in rural areas to the citizens and to support the legal regulations that were enacted.

The country's agriculture-based commercial relations have emphasized policies focused on rural areas. The initial stage of this emphasis involved efforts to make agricultural land more productive, the mechanization of agriculture, and land reform projects aimed at providing land to farmers who did not own land or had very little land. The support of the agricultural sector through credit systems contributed to an increase in agricultural production. Years with favorable climate conditions, when combined with agricultural reform efforts, led to prosperous periods for farmers. Despite all this, the insufficient amount of arable land to support the livelihoods of the rural population, the shrinking of land due to inheritance, and the emergence of a new movement of mobility became evident. Developments centered around villages and peasants during the first fifty years of the Republic are evaluated in this study. The land demands of peasants without land or with insufficient land, government land reform initiatives, the rise in population growth rates after World War II, the inability of income from arable land in rural areas to sustain families, the fragmentation of land through inheritance, the growing attraction of industrial establishments in cities as new employment centers, migration from villages to cities, and the slum problem caused by migration are all analyzed within the context of the study. This migration continued in an orderly manner during the first fifty years of the Republic, but it did not cease. Over time, this situation directly affected the rural population and facilitated the transformation of issues related to villages and peasants.

Various investments made in the industrial sector increased the demand for labor in this field, while it can be said that unemployment in the agricultural sector was not entirely eliminated. The social and economic developments in rural areas have significantly directed the population toward cities. The migration from villages to cities, which became more concentrated in the 1950s and continued to increase in the following years, caused new problems in large cities. The inability of citizens migrating to large cities to find accommodation triggered an illegal process, leading to the proliferation of slums in urban areas. Many large cities saw the establishment of slum neighborhoods. The unplanned growth of slums built on state-owned or private lands led to the deprivation of basic human services for the residents

of these areas for many years. The rural and peasant issue, closely followed by the ruling elite and intellectuals during the first fifty years of the Republic, continued to be a significant topic of concern in the years that followed. The rapid population growth in large cities laid the foundation for many economic, social, and cultural problems, primarily unplanned urbanization, and contributed to the persistence of some of these issues up to the present day. Although the issues of villages, peasants, migration, and slums were intensively discussed during the first fifty years of the Republic, the problems were not resolved. In the following years, these issues remained a significant focus for both the central government and local administrations. Especially in the second fifty-year period, the problems related to villages, peasants, and urban issues continued to be viewed as “national issues.”